

Om Chazarerne.

Web

P. F. Suhm.

Forhen haver jeg udgivet tvende Afhandlinger om Folk, der have boet norden for det sorte Hav, nemlig: om Patzinakerne, i dette Selskabs 10de Deel; og om Uzerne eller Polowzernerne, paa Tydsck, hvilken Professor Scherer haver ladet trykke bag ved sin tydske Overtættelse af Nestors Russiske Annaler.

§. I.

Deres Navn.

Hvad nu Chazarerne angaaer, da skrives de af mange af de Gamle: Chazarer *a*), og Landet Chazaria; og ere herudi alle de de Byzantinske Skribenter eenige. Og denne Skrivemaade er bleven vedtagen af de fleste Nye *b*); dog skrive saavel Gamle *c*) som Nye *d*) dem ogsaa Kozarer, Cozarer, og Khozarer *e*); hvilket sidste de arabiske Skribenter gjøre. Atter skrive nogle Gamle

- a*) Constantinus de adm. imp. c. 10. Nicephorus p. 9. 21. C. Byz. T. 7. Theophanes ib. T. 6. p. 209.
b) Schlözers Russ. Annal. p. 59. Witsen Nord-en Oost-Tartarye p. 455. 498. 768. Strahlenberg p. 93. Pray Annal. Hun. p. 307. Hanway's Reisen T. 1. p. 138. 141. 221. T. 2. p. 173.
c) Anciennes relations des Indes. p. 73.
d) Gatterer Einleit. in die Univ. Hist. 2 Th. p. 914.
e) Herbelot Bibl. Or. v. Balangiar. Khozar. Geogr. Nub. prol. p. 6.

Gamle *f*) dem Kosarer, og Landet Kosaria. Nogle, endog Gamle *g*), men tilbeels Nære *h*), skrive dem Gazari og Gazaria. Erpenius i sin Udgave af Elmacinus *i*) læser Harar, og kalder dem derfor Harari; men Herbelot *k*) viser, at han har læst urigtig, og at der staaer Khuzar. Den Armeniske Historie-skriver Moses Chorenensis *l*) kalder dem med en liden Forandring Chaziri; og saa gjør Geographus af Ravenna *m*) ogsaa; ja endog den Tatariske Chan og Skribent Abulgasi Bayadur *n*), som døde 1662. og som kalder dem Casirer. Hvor ubestemte ellers Skribenterne ere i at skrive dette Folks Navn, kan sees deraf, at ovennævnte Geographus af Ravenna kalder dem kort efter ovennævnte Sted Chazurii *o*). og Landet derimod Chozeria. Haytho *p*) skriver det Gaczaria og Gaccara. Priscus *q*), en Græsk Skribent af det 5. Seculo, kalder dem Akatiri, Akateri, Akatiziri, og Katziri, hvilket sidste ligner meget deres rette Navn Chazar eller Khozar, som Araberne skrive Chazron *r*). Og heraf sees, hvormeget Folkenes Navne forandres, og hvorledes enhver efter sin Mundart lægger til og tager

- f*) Nestors Annaler p. 45. R. Abraham ben Dior in præf. Buxtorfii ad librum Cosri. R. Jehuda Hallevi in libro Cosri p. 1.
g) Carpin c. 5. col. 47. c. 7. col. 58. dans les Voyages en Asie par Bergeron. Sanutus in Gestis Dei per Francos T. 2. p. 7. 32. 33. J. Barbarus bag ved Bizari Rerum Perficarum historia p. 442. Haythoni Hist. Orient. c. 21. Petachias i Wagenfeils Disf. p. 169.
h) Witsen N. en O. Tart. edit. 1. p. 14. 17. Michovius in Novo orbe regionum p. 457.
i) P. 62.
k) Bibl. Or. v. Harar.
l) l. 2. p. 184.
m) l. 4. c. 1.
n) H. gen. d. Tat. p. 303.
o) l. 4. c. 1. p. 134.
p) Historia Armena. c. 21. p. 36. c. 43. p. 66.
q) de Legat. C. Byz. T. 1. p. 30. 37. 42.
r) Golii Lex. col. 704.

ger fra. Jornandes *s*), som har skrevet paa Latin i det 6. *Seculo*, men var egentligen af Fødsel en Alaner, kalder dem Agaz-ziri. I en anden Codex af ham skrives de Acatzrii. Af Herodoto *t*) den ældste verdslige Historicus, kaldes de Katiar-rer. Det Navn Cufar, som den Jøde Rabbi Abraham bar Chijah *u*) giver Landet, kommer meget overeens med det rette Navn Chazar eller Chozar. Og med dette Navn kommer Fol-lets Navn Kufforir overeens, som vor Snorro *v*) giver dem. Chineseerne kalde dem i deres Annaler Tyrker Kosa *x*). At Nestor *y*) et Sted lægger deres Land i Scythien, og kalder dem Scyther, maae ei forvirre; thi det er en almindelig Feil af Gam-le, Midlere og Nyere, at strække det Scythiske Navn for vidt, en Feil, som Bayer haver først grundig opdaget og igiendrevet. Strax efter kalder Nestor *z*) dette Folk de hvide Ugrer, hvilket sid-ste er det samme Navn som Uger, Ugur, Uigur, Jugur, der paa Mungalisk betyder en Fremmed *a*), saa at man derfor ei just bør tænke paa at de og Ungarer vare eet og det samme Folk; hvor-vel jeg derfor ikke nægter, at de jo vare beslægtede sammen, thi begge kaldtes og vare i visse Maader Tyrker, navnlig af de rette og gamle Tyrker, af hvilke de Othmaniske ikke ere, men ikkun Turkma-ner. Om Ungarerne er det nu ei Sted at handle; men om Cha-zarerne bør jeg derimod bevise det. Theophanes *b*) som ender sin Historie med 813, skriver om dem ved Aar 626. saaledes: Keiser Heraclius bragte de østlige Tyrker, som kaldes Chazarer, til at giøre Forbund med sig. Ja Nicephorus *c*), som døde

828,

s) de Rebus Geticis c. 5. p. 85. og 150. i Lindenbrogs edition.

t) l. 4. c. 6.

u) In præfatione Buxtorffii ad librum Cosri.

v) i Harald Haardraades S. c. 3. udi Heimskringlas 2 Tome p. 57.

x) Deguignes Hist. des Huns T. 1 part. 2. p. 507.

y) p. 45. *z*) ibid.

a) Schlözers Russische Annalen p. 73. not 24.

b) C. Byz. T. 6. p. 209.

c) C. Byz. T. 7. p. 9.

828, kalder dem ved samme Aar 626. alene Tyrker, uden at nævne Chazarer. Cedrenus *d*), en Skribent af det II. Seculo, kalder dem ved samme Leilighed, dog under Aar 622, ogsaa alene Tyrker, men siden ved Aar 626. siger han de østlige Tyrker, som kaldes Chazarer. Smidlertid kalde de samme Skribenter *e*) Chazarerne ogsaa Scyther, alene fordi de beboede det Land, de Gamle, hvorvel uretteligen, havde regnet til Scythien. Men nu foresalder et Spersmaal, om Chazarerne have selv kaldet sig saaledes, eller alene ere blevne belagde, som saa mange andre Folk, med slikt Navn af Fremmede. Herom kan jeg intet udtrykkelig sige; dog hælder jeg snarest til den Mening, at de og selv have kaldet sig saaledes. Først fordi man ei finder dem nævnte med noget andet Navn; thi det Scythiske tillægges dem af Wildfarelse, og det Tyrkiske er et almindeligt Wrenavn for mange Folk, ligesom det Huniske, Zatariske, Judianske, Europæiske, som tillægges ganske adskillige Folk. Russer, Tatarer, Armenier, Perser, Araber, Græker, Tyrker, ja alle Europæer, ere eenige i at kalde dem Chazarer; thi de smaae Afvigelser i Udtalen og Retskrivningen giøre intet til Sagen. For det andet fordi de der endnu boe i det Persiske Landskab Astrabad *f*), synes selv endnu at kalde sig saaledes. Dog er det vel mueligt, at de ældste Chazarer kunne have brugt et andet Navn, og de nyere derfor dog kaldet sig med det Navn de Fremmede gave dem. Denne Formodning synes at kunne bekræftes derved, at paa Persisk betyder Chusar Hast, Til, Bortløbning, og at Husar i Ungarn betyder en Streifer *g*); saa at man snarest skulle troe, at andre Folk havde først kaldet Chazarerne saaledes. Dog reent kan denne Sag ei afgiores, med mindre man havde gamle Chazariske Skribentere; og efter al Anseende have de aldrig havt nogen.

LII 2

§. II.

d) *ibid.* p. 324. 327.*e*) Theophanes C. B. t. 6. p. 273.*f*) Hanway's Reisen T. I. p. 141.*g*) Kehr i Strahlenbergs Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asien. p. 195. not. e.

§. II.

Deres egent-
lige Herkomst.

Vigtigere er det Spørgsmaal: fra hvilke andre Folk dette Folk stammer. Latterligt synes det vel at ville gaae op til Noah, allerselbst jeg selv maae tilstaae, at Umagen hermed er gemeenligen forgiøves, som det og visseligen er i Henseende til Chazarerne. Men med alt dette kan maaffee dog de østerlandske Folks Meeninger herom lede os til noget Glimt af Sandhed i Henseende til Chazarernes Oprindelse. Jøderne, som nøie holde sig til det Gamle Testament, ville derfor og udlede dette Folks Herkomst fra Thogarma Japhets Søn, som dog var Japhets Sønesøn ved Gomer; men denne Feil maatte den Spanske Rabbi Chasdai, der levede i det 10. Seculo, begaae for des lettere at kunne tillægge Brevet, hvorudi dette anføres, Chazarernes egen Konge Joseph. Denne Thogarma tillægger han 10 Sønner, hvilket han saa meget lettere kunde giøre, som hverken Tal eller Navn af dem forekommer i Skriften. Den syvende af dem kalder han Cozar. Af de andres Navne kan intet Folk udledes, med mindre Avarer skulde udtrækkes af den tredies Navn Ouvar, og Sabirer af den fjerdes Savir *h*). Den falske Josephus *i*), som har levet omtrent i det 10. eller 11. Seculo, og skrevet paa hebraisk, giver ogsaa Thogarma ti Sønner, og gjør Cozar til den ældste: fra den anden, bliver han ved, stammede Patzinaker, fra den fjerde Bulgarer, fra den fjettede Tyrker, fra den niende Ungarer. Af de andres Navne kan jeg intet giøre med Visshed. Og i at giøre Chozar til den ældste kommer han overeens med den navnkundige Persiske Skribent Mirkhond, saafremt man kan troe Müller *k*), der efter Mirkhond opregner Japhets øvrige Sønner saaledes: Rous, Russernes Stamsfader; Gaz, Uzernes eller Gozernes; Tzin, Chinefernes; Saklab, Slavernes; Ke-
mari,

h) Buxtorf in præf. ad librum Cosri. Baratier dans les Voyages de Benj. de Tudele T. 2. Diff. 7. p. 303. 313.

i) l. I. c. I. p. 3.

k) in Commentatione Alphabetica p. 45.

mari, maaskee Comariternes, og Turk Tyrkernes; altsaa tilsammen ikkun syv Sønner. Herbelot *l)* derimod siger, at Mirkhond gier Khozar til Japhets syvende Sen, og at de andre vare: 1) Tchin, 2) Seklab, 3) Manschuge (venteligen Stamfader til det Folk Mantcheoux), 4) Gomari, 5) Turk, 6) Chaloge, 8) Rous, 9) Souffan, 10) Ghaz, 11) Taroge, fra hvilken stamme Turkmanerne. Og saaledes troer jeg at Mirkhond har skrevet, baade for Herbelots langt større Indsigt i de orientalske Sager end Müllers, saa og fordi det Kongelige Franske Bibliothecque, som Herbelot havde Udgang til, har Codices af Mirkhond. Abulgasi Bayadur Chan *m)* den Tatariske Historieffriver, tillægger Japhet otte Sønner: Turk, Chars (saaledes skriver han Chozar), Sacklap, Rufs, Mäninök, uidentvist Mirkhonds Manschuge, eller og Josephs Patzinak; Zwin, skal være Tchin, Camari og Tarich, som er Taroge. Navnene ere uden Tvivl urigtigen skrevne hos denne Skribent, ei ved hans Skyld, men ved Oversætterens; thi vi have af denne vigtige Historieffriver ikkun een eeneste Udgave, og den paa Fransk, som er gjort efter en Tjdsk Oversættelse, og den igien efter en Russisk, hvoraf ingen af disse tvende sidste har seet Lyset; saa at det er intet Under om Feil findes i den Franske, da den er Copiers Copie. Da disse østerlandske Skribentere have været Muhammedaner, hvilke antage og tildeels kiende det Gamle Testamente, saa er det intet Under at de tale om Japhet; men derved bortfalder ogsaa Troeværdigheden af deres Beretning, og den Tanke man ellers kunde have, at det var en ældgammel Sagu hos dem, at disse Folk stammede fra Japhet. Som Muhammedaner have de taget sig den Frihed at vige mere fra Bibelen end Jøderne, følgende derudi deres Prophete Muhammed, som ingen Betænkning gjør sig over at tage fra og lægge til Skriften. Udi Bibelen opregnes alle Japhets Sønner, og ingen bær det Navn, som

l) Bibl. Orient T. 1. p. 1002. voce Khozar. T. 2. p. 470. voce Jafeth.

m) Hist. gen. d. Tatars p. 23.

Mirkhond og Abulgafigiver dem; derfor gjorde Jøderne Chozar og de flere snildeligen til Sønner af Thogarma, hvis Børn Moses ikke nævner. Men endskjønt man altsaa ikke kan følge Jøder og Østerlandske i Henseende til Chazarernes allerførste Udspring, eller rettere de Østerlandske alene; thi af dem og deres Tradition have Jøderne uden Tvivl taget Chozar og Brødre, saa synes mig dog af alt dette at kunne slutte, at de Østerlandske selv ansee Chazarerne for et Hoved-Folk, der ingenlunde vare Tyrker, men deres Brødre, ja for saa ældgammelt, at de giøre deres Stamfader til Broder af Chinesernes Stamfader. Og dette troer jeg ogsaa at være rigtigt; thi jeg skal siden vise, at det Chazariske Navn er ældre end det Tyrkiske. Imidlertid kan dog alt dette ei bringes til den yderste historiske Visshed, saasom man ikke ret veed, hvad Sprog Chazarerne have talt og endnu tale; men om deres Sprog skal jeg handle noget meere siden. Dog siger Hanway *n*), som selv var 1744. i Persien og udi Astrabad, at Chazarerne der forstode meest Tyrkisk. Hans egne Ord ere: Jeg sendte til Chazarerne en Dreng, der forstod Tyrkisk, hvilket Sprog er Chazarerne mestendeels bekiendt. Af disse Ord slutter jeg, at Chazarerne tale et andet Sprog foruden Tyrkisk. Dog maae jeg tilstaae, at disse Persiske Chazarer kunne ved den lange Tid have faaet et andet Sprog end de ældgamle Chazarer. Desuden forstaaer Hanway ved dette Tyrkiske uden Tvivl det Othmanerne tale, hvilket skal være meget forskielligt fra de rette gamle Tyrker i Turkestan deres Sprog. At Chazarerne ere i senere Tider bleve kaldte Tyrker, beviser ikke, at de have været Tyrker; hvorvel jeg derfor ikke negter, at de jo formedelst Naboelaugene have havt meget tilfælles med dem i Sæder, og maaskee Sprog. I det 6. og 7. Seculo bleve Tyrkerne østen for det Caspiske Hav meget mægtige, mange Folk fulgte da deres Faner, hvoriblant Chozarer, og bleve derfor blandede med dem, og begrebne under det almindelige

n) T. I. p. 138. 141. l. 2. c. 30.

Navn af Tyrker. Den lærde Deguignes o), men som har den Feil, at han vil giøre næsten alle Tatariske Folk til Huner, giør Tyrkerne til en Horde af Huner, ja meener endog, at alle Huner have siden baaret det Tyrkiske Navn; og Chazarer, Uzer, Patzinaker og Ungarer, giør han igien til Tyrkiske Under-Folk. Og denne Forvandling fra Huner til Tyrker synes han at sætte i det 5. Seculo, da dog Chazarerne ere langt ældre, som jeg siden skal vise af paalidelige Skribenter. Desuden da det er en afgjort Sag, at Calmucker stamme fra Hunerne, thi de have endnu samme Legeems Bygning og Sæder, som Ammianus, en Skribent af 4. Seculo, tillægger Hunerne; saa er det ikke mueligt, at Ungarerne ogsaa kunne stamme fra Hunerne, fra hvilke de ere saa langt adskilte i Sprog og Legeems Bygning. Calmucker, ja alle egentlige Tatarer, have sorte Haar, som et Dievidne, den store Naturkyndig Pallas p) skriver; hvorimod det er bekiendt, at alle Circassiske Fruentimmer, og venteligen ogsaa deres Mandfolk, ere lyshaarede. Skulde nu Circasser, som man meener, stamme fra Chazarer, saa viser jo dette, at Huner og Chazarer ei ere eet Folk, eller at de sidste stamme fra de første. Pray q) den lærde Hungarer, giør Chazarerne til Tyrker, men har intet andet for sin Mening, end at de Byzantinske Historieffrivere kalde dem saaledes. Naar Bayer r) beretter, at den Persiske Konge Cabades, som døde 531, førte Krig med Hacan, Tyrkernes og Hyrrernes Konge, og at disse vare Oigur; saa kunde man derved komme paa den Tanke, at Chazarerne stammede fra Oigur, eller vare samme Folk, efterdi Tyrker ere nok paa dette Sted de samme som Chazarer, hvis Konge kaldtes Chagan, samme Ord som Hacan. Dog denne Mening falder gandske bort, naar betænkes, at Oigur eller Uigur

o) Hist. des Huns T. I. Part. I. p. 225. 230.

p) Reise in Rußland durch Pallas T. I. p. 87. 309.

q) Annal. vet. Hunorum p. 308.

r) de Muro Caucaseo, in Comment. Acad. Petrop. T. I. p. 459. 460.

gur vil ei sige andet end Berg = Boere *s*) eller og Fremmede *t*); hvorvel jeg derfor ikke nægter, at jo dette Navn er siden blevet eyendommeligt for visse Folk. Herbelot *u*) skriver dette Folk Jugur, og gier det til en Tyrkisk Stamme. Thunman *v*) leder Hungarer og Bulgarer, og mange andre, nu forgangne Folk, fra dem, hvorpaa jeg dog tvivler i Henseende til de tvende første; thi Bulgarerne vare vel egentlig Slaver, hvorvel der og vare Hunniske og Tyrkiske Folkeslægter iblant dem, og Hungarerne ere beslægtede med Finnerne. Saaftremt man kunde ansee de Gorjaner, hvorom Abulpharagius *x*) taler, for Oigur, saa var det efter ham i det mindste afgiort, at Chazarer stammede fra Oigur; thi han fortæller, at Aar 1120. brøde Gorjaner, det er Chazarer, med dem af Kapschur, (hvorved uden Tvivl Uzerne forstaaes) og flere Folk, ind i Saracenernes Land, og sloge dem ved Teflis, hvilken de Aaret derpaa indtog. Men da Teflis er Hovedstaden i Gurgistan eller Georgien, saa tænker jeg, at Georgier selv snarest herved forstaaes, endskjønt Forfatterne af den Engelske almindelige Verdens Historie *y*) anseer dette Folk for virkelige Chazarer, og siger, at de ogsaa kaldtes Khori. Hvad som nogenlunde kunde bestyrke dette, er, at Folket af Kapschur vare med, og at Uzerne, som boede der, havde da Overhaand over Chazarerne, hvilke da altsaa vare nødte til at sølge med dem paa deres Felstog. Men om det end er uvist, enten Oigur, Georgier, eller Chazarer forstaaes paa dette Sted, saa er det dog vist, at Georgier og Chazarer have intet fælles sammen; thi de første have fra Arilds Tid været Christne, hos de sidste derimod var Hedenskabet herskende; Georgierne have fra

umin-

s) Meninski Compl. voc. montanus & peregrinus.

r) Otakocsi Orig. Hung. T. 1. p. 340. 341. hvor han viser, at det Ved Gaur er det samme.

u) Bibl. Orient. T. 1. p. 487. v. Igur.

v) Unters. über Nordische Völk p. 168. Ej. östliche Völk. p. 29. 30. &c.

x) Hist. Dynast. p. 378.

y) I den tydske Oversættelse T. 20. p. 620.

umindelige Tider have Bogstaver, om Chazarerne derimod er det heel uviist. Desuden have Georgierne et Sprog for sig, og det Chazariske, saavidt man kiender til det, haver ingen Lighed dermed. Men at komme til Oigur eller Ugrerne igien, da synes Nestor z) at giøre dem og Chazarer til eet Folk, naar han skriver, at efter Bulgarerne komme de hvide Ugrer, og bleve bekiendte under Regieringen af Keiser Heraclius, som førte Krig med den Persiske Konge Chosroes. Da nu Chazarerne bleve først bekiendte med Grækerne i Heraclii Tid, ja gjorde endog Forbund med ham imod Chosroes; saa kan ikke tvivles paa, at jo Nestor haver forstaaet Chazarerne ved de hvide Ugrer. Dog alt leder os til at troe, at han ikkun haver kaldet dem Ugrer, fordi de ere komne fra de Kanter Ugrerne boede paa. Men hvorfor han kalder dem de hvide, kan jeg ikke sige; dog skeer det venteligen fordi de have boet under hvide Tæster, thi derefter kaldes i gandske Asien nogle Horder de hvide, og andre de sorte. Dersom man vil antage, som jeg troer man bør, at Circasserne ere Chazarernes Afkom, saa vilde de sidstes Herkomst maaskee meget oplyses, naar man fik neiagtig Beretning om Circassernes Sprog, der ei skal ligne de omliggende Folkes. Dog herom meere siden. Vil man antage Herodoti Catjarer for Chazarer, saa synes det, at han a) gjør dem til Scyther, naar han skriver, at den første Scythiske Konge Targitaus, som var en Søn af Jupiter og af en Dotter af den Glod Borysthenes, hvilket venteligen vil sige saameget, at hans første Ophold var ved Dniiper eller Borysthenes, at han, siger jeg, efterlod trende Sønner: Lipoxais, Stamsfader for de Scyther, der kaldtes Auchater; Arpoxais, fra hvilken Catjarer og Traspier stammede; og Colaxais, Stamsfader for Paralaterne. Men herved maae man ikke tænke, at Herodotus selv bifalder alt dette i alle Maader; nei, han anfører desuden tvende andre Me-

ninger

z) p. 45.

a) lib. 4. c. 6.

ninger om Scythernes Oprindelse, uden at erklære sig for nogen. Hertil kommer, at man seer, at han ofte tager det Scythiske Navn i en vid Mening, naar han intet andet almindeligt Navn vidste at tillægge Folk, der boede Nord paa; og alene i sin geographiske Beskrivelse af Scythien taler han om de egentlige Scyther, der boede fra Don til Donau.

§. III.

Første Sæde
i Astrabad.

Naar jeg betænker, at saasnart man kommer til Chazarerne i de mere lyse og historiske Tider, saa finder man, at de have boet østen for Wolga; saa slutter jeg heraf, at deres første og ældste Boepæl haver været i det nu værende Persiske Landskab Astrabad, hvor Hanway har 1744. endnu fundet dem. Dette Landskab ligger efter Hanway's Chart Sænden for det Caspiske Hav imod Østen, og har Westen for sig Masanderan, de gamle Hyrcaniers Land, for Østen Chorasan, eller det gamle Bactrien, og Norden for sig, langs det Caspiske Hav, den Ørken Korgan, oven for hvilken Turkumaner boer. Men fordi Chazarerne have fra de ældste Tider boet i et Persisk Landskab, derfor maae man ei gjøre dem til Perfer; thi det som nu, og fra lang Tid siden, udgier det Persiske Rige, haver i de allerældste Tider ei hørt dertil, og da vare Perferne ifkun et lidet Folk i det Landskab Fars. Meder, Parther, Elamiter, Geller, Hyrcanier &c. vare gandske andre Folk, som først ved Undertvingelse finge det almindelige Navn Perfer. Ja de nu værende Perfer ere ei de rette og gamle Perfer, men en Blanding af mange Folk, og fornemmeligen af Araber, Tyrker og Tatarer. De egentlige Perfer ere de saa kaldte Gebri eller Gauri. Foruden dem ere der de nu saa kaldte Perfer, Araber, Turkmaner, Ghiler, Armenier, Georgianer, Aghwaner, Chazarer, og mange flere. Det nu værende Persiske Sprog og Bogstaver ere ei de gamle Perfers, men en Tyrkisk Dialect, at forstaae af de gamle og rette Tyrker, hvorudi jeg dog ikke nægter at jo noget gammelt Persisk

kan

kan findes. Hvis derfor endog nogen Overeensstemmelse skulde findes imellem de nu værende Chazarers og Persers Sprog, saa maae dog deraf ikke sluttes til Overeensstemmelse imellem de gamle Chazarers og Persers Sprog. Imidlertid meder dog noget, som snart skulde forlede en til at troe, at de gamle Perser og Chozarer havde været beslægtede sammen; thi Plinius *b*), og Solinus *c*) hans Udskriver, vidne, at Perserne kaldte Scytherne Sacer af det nærmeste Folk, og at Scytherne igien kaldte Perserne Chazarer. Da nu Perserne kaldte Scytherne efter det nærmeste Folk, saa er det rimeligt, at Scytherne have ligeledes opkaldet Perserne efter det nærmeste Folk; og Chazarer i Astrabad ere uden Tvivl det nærmeste Folk ved Scytherne, som da beboede Egnen Østen for det Caspiske Hav; thi ingen andre Scyther forstaaer Plinius her, da alle de Folk han opregner, have boet Østen for det Caspiske Hav. Men heraf bliver det og klart, at han meget uegentligen kaldte dem Scyther. Intet er almindeligere, end at Nabo-Folk give hinanden uegentlige og forkeerte Navne efter det dem nærmest liggende Landskab. Saaledes kaldte vore gamle Nordiske hele Lydsland Garland; saaledes kaldte Finnerne alle Svenske Ruodsalains, af det nærmeste Landskab Roslagen. Vel sandt, at der er nogen Forskiel i Udtalen imellem Chazarer, Chozarer og Chorfarer, men dog ei saa stor, at det kan hindre en fra at antage, at det jo er eet Navn paa eet Folk, allerheldst Chazarer virkelig endnu boe i Astrabad, og Astrabad derhos er, og har fra de ældste Tider været, Persiens yderste Grændse-Landskab imod det store Tatarie, eller de Gamles Asiatiske Scythien *d*). Dog vil jeg ikke delge noget af hvad der kan være min egen Mening imod; thi det udfordrer Sandhed. Hos Abulfeda *e*) finder jeg, at det Landskab Chorasan skal have Navn af det Persiske Ord Chor 3: Solen; og da kunde

M m m 2

man

b) l. 6. c. 19.*c*) c. 62.*d*) Acta Sanct. m. Jun. T. 5. p. 190.*e*) Geogr. Tab. 27. i Büschings Magazin T. 5. p. 335.

man let falde paa den Tanke, at Scytherne havde kaldet Perferne saa, fordi de vare Solens ivrige Tilbedere. Men herimod kan indvendes, at fordi Solen hedder Chor paa nye Persisk, derfor er det ikke sagt, at den ogsaa haver havt saadant Navn paa gammel Persisk, da den langt rimeligere haver hedet Mithras. Salmasius *f*) vidner, at i Solini codices staaer Chofaci, og i den Kongelige Franſke codex af Solinus skrevet oven over: Scortaci. Bochart *g*) mener, at Chorfaci skulde betyde de sngtige Sacer, og at Scytherne kaldte Perferne saa paa Spot, for de Nederlag Cyrus og Darius havde lidet af dem. Men endskjont jeg ikke bifalder denne Uledning, fordi det ikke synes, at Perferne have kaldt Scytherne Sacer paa Spot, og at Scytherne altsaa ikke havde nogen Aarsag at spotte dem, saa tænker jeg dog, at saa stor en Mand som Bochart ikke burde beegnes paa en forargelig Maade, som Harduin *h*) har gjort. Men nu at komme til Herodoti Catjarer, saa tænker jeg, at Plinii Cotieri *i*) ere de samme, baade fordi Navnet er eet paa een Vocal nær, saa og fordi Plinius regner Cotieri iblant Sacer eller Scytherne, der boede Østen for det Caspiske Hav; og dette synes mig at pege paa Chazarerne, der endnu boe ved den sydvestlige Kant af bemeldte Hav, og det lige ved Grændsen af det store Tatarie, eller det Astatiske Scythien; hvorfor vel og Plinius haver regnet dem til Scyther; saa og fordi de ei stode under Perferne. Naar jeg overveier, at Catjari og Cotjeri kan haardt udtales Catschari, Cotscheri, saa synes mig at igien kiende Chazarer eller Chozarar. Da Herodotus *k*) beretter, at Scytherne selv sagde, at deres Konge Targitauus havde levet omtrent 1000 Aar før Darii Felttog imod dem; saa følger heraf, at Chazarernes eller Catjarernes Alder opstiger i det mindste til 900 Aar før Darius,

det

f) In Plinian. Exercit. p. 692.

g) Geogr. sacr. l. 4. c. 10. p. 254.

h) In Plinii l. 6. emend. 46. p. 759.

i) l. 6. c. 19.

k) l. 4. c. 7.

det er 1400 Aar for Christum; thi de stammede igien fra Arpoxais, ^{1400 Aar} Targitai mellemste Søn; og at Chazarerne have fra de æld- ^{for Christum.} ste Tider boet paa ovenmeldte Kanter, og ei staaet under Perferne.

§. IV.

Det vides ei, naar Chazarerne egentlig ere dragne ud fra ^{Andet Sæde} Astrabad, dog saaledes at mange ere bleve tilbage, siden de end- ^{Østen for} nu boe der. Vil man troe, at Plinius haver skrevet efter sin ^{Volga.} egen Tid; saa er det rimeligt, at de endnu 70 Aar efter Christi Fødsel have roliget siddet der. Dog man kan i Henseende til Tidsregningen kun lidet forlade sig paa Geographerne, da de samle deres Efterretninger af gamle og nyere Skrifter. Jeg skulde snart troe, at de før Plinii Tid have udbredt sig til den østlige Kant af Volga, siden Mirkhond ¹⁾ vil, at deres første Stamsfader Khozar har allerede ved Volga anlagt en Stad, og opkaldet den efter sig. Thi endskjønt dette ikke kan være rigtigt, saafremt de først have boet i Astrabad, saa kan man dog med Føie slutte heraf, at saadan deres Vandring og Udbredelse maae være skeet i ældgamle Tider. Khozar skal have ladet saae Hirse rundt om sin Bye, det eneste Slags Korn, som kunde vore i det Land, hvilket nu forholder sig ganske anderledes, da der voret alle Slags Korn-Arter. Khozar fik det Tilmavn Kiem-Kuftar ²: den fredelige, godgjørende, og lidet talende, Egenstaber, som uden Tvivl have før en Tid tilkommet Folket, og man derfor haver tillagt dets indbildte Stifter. Ved hvad Leilighed Chazarerne have begivet sig saa langt Nord, findes ikke optegnet; rimeligen ere de dog bleve trængede frem af et andet Folk, som fast altid skeede med de uslebne Følk.

§. V.

Nu vare Chazarerne komne til Volga; men den blev ei ^{Tredie Sæde} Grændsen for deres Vandringer. De ginge over den, og udbre- ^{mellem Wol-} dede sig langs Vest-Siden af det Caspiske Hav til Staden Derbent. ^{ga og Der-} bent.

M m m 3

Thun-

1) Herbelot v. Khozar. T. 2. p. 1003.

Thunmann, som døde alt for tidlig fra den gamle Historie, den eeneste, som haver samlet om dette Folk, begynder deres Historie dermed, at han formoder, at de have været samme Folk som Sirakerne^{m)}, om hvilke Strabo, Plinius, Tacitus, Ptolemaeus, tale, og hvoraf man seer, at de have været beslagtede med Aorser, og disse igien med Alaner. Hans Grunde ere følgende: først at Siraker og Chazarer synes at være eet Navn, hvilket jeg ikke kan finde; dernæst, at Siraker have bebøet samme Lande, som Chazarer siden, hvoraf intet andet følger, end at Chazarerne have undertvinget dem, og siden blandet sig med dem, ligesom Franker med Gallier; og endeligen, at Siraker forsvinde, efterat Chazarer bleve bekiendte, hvilket efter mine Tanker maatte skee, naar de første bleve undertvingne af, og indlemmede i de sidste. At Aorser, som vare beslagtede med Sirakerne, kaldes ogsaa Alanorser, og gøres til Alaner, vil jeg just ikke slutte meget af for min Mening, efterdi det Ord Alan betyder ikkun en Bergboer, og blev, efterat de rette Alaner vare blevene meget mægtige, udstrakt til alle de Folk, der stode under dem, hvilket skeede altid i den Strækning Land imellem Wolga, Don, Pontus, det Caspiske Hav, og Caucasus, en Strækning der er saa vigtig i Folkevandringerens Historie, og hvor Grund er bleven lagt til de største Krige. De almindelige Navne veflede ofte af det, ligesom et Folk vorte det andet over Hovedet. Scyther, Sarmater, Alaner, Huner, Chazarer, Uzer, eller Cumaner, Tatarer, ere de almindelige Navne, som have fulgt paa hinanden. Men skulde Aorser have været egentlige Alaner, da kunde de ingenlunde have været Chazarer, thi de rette Alaner vare beslagtede med vore Nordiske, Danske, Norske og Svenske. Thunmann haver endelig selv indseet paa et andet Sted i sit Værk, at Chazarerne have maaskee ikkun indtaget Si-

^{2.}Sec. efter rakernes Land. Dette maae omtrent være skeet i det andet Secu-
Christum A. 10 efter Christum, thi Aar 212. finder jeg dem allerede at have været
212.

ret

m) Unters. über die östlichen Europäischen Völker. p. 12. 22. 110.

ret saa mægtige, at de gjorde Indfald i Armenien. Den Arme-
niske Historiefriver Moses Chorenensis *n*), som levede i 5. Ses-
culo, skriver herom saaledes: "Da Valarses regierede i Arme-
nien, ginge de nordlige Folk Chazirer og Basilier igiennem
den Port Zura, under deres Anfører og Konge Venafepus
Surhacus; de droge over Floden Kur, hvor Valarses medte
dem med en stor og stridbar Hær, slog dem paa Flugt, og for-
fulgte dem giennem Porten Zura, hvor de atter samlede sig, ble-
ve vel slagne paa nye, men ved deres Guesknytters dræbte Kongen
Valarses udi den Persiske Konges Artabani andet Regierings
Aar, efterat Valarses havde regieret i 20 Aar. Hans Søn og
Efterfølger Chosroes gif over Biergene, overvandt disse mægti-
ge Folk med Sværd og med Spyd, og tog hver hundrede af de
duelige til Gissel.,, Saavidt Moses. Hans Beretning er
saa meget des mærkeligere, som han efter eget Sigende haver taget
den af Bardesanes af Edeffa, der levede paa samme Tid denne
Krig tildrog sig. Ved denne Anledning vil jeg anmærke, at Ba-
silier ere uden Tvivl Barfilier, en Ujisk Stamme *o*), at man ei
skulde falde paa de Kongelige Scyther; hvilke Barfilier boede
oven for Chazarerne heit oppe ved Wolga, og om hvilke jeg læn-
gere frem skal handle mere, Porten Zura kaldes af Procopius *p*)
Zur, og siges af ham at have været en af de Caspiske Porte eller
snævre Passer, venteligen et, der haver ligget Westen for Derbent.
Det Navn Surhacus anseer Thunmann *q*) for eu Siraker.
Kan være, at nogen af dette ved Erobring eller Venfkab med Cha-
zarerne foreenede Folk er bleven dets Konge. Af den hele For-
tælling sees ellers, hvor mægtige Chazarerne allerede vare, og
at de stode i Forbund med Uzerne. Saafremt disse Uzer have
under Navn af Ou-Sium engang boet nær China *r*), saa kunde
denne

n) c. 62. p. 184. c. 65. p. 185.

o) Thunmann l. c. p. 23.

p) De B. Goth. l. 4. c. 3. p. 182. efter den Venetianske Udgave.

q) l. c. p. 22.

r) Suhm von den Uzen, hinten bei Nestor p. 276.

Omtrent
A. 320.

denne deres Forening med Chazarerne, som synes at have været længe, tiene til at bestyrke den lærde Amsterdammer Borgemester Witsen s) hans Foregivende, at Chazarerne have engang erobret alt Landet fra China til Borysthenes; dog han har ei kiendt Uzers og Chazarers Benskab, men derimod tilskrevet de sidste alt hvad de gamle og rette Tyrker have gjort. Noget over hundrede Aar efter ovenmeldte Krig imellem Chazarer og Armenier finder jeg at den Persiske Konge Sapor formaaede de nordiske Folk til at skulle gjøre Indfald i Armenien fra en Side, paa samme Tid han gjorde det fra en anden. Men den Armeniske Konge Tiridates samlede sin Hær, drog over Caucasus ind paa de Garganiske Marker imod de nordiske Folk. Slaget var heftigt, og endtes dermed, at Tiridates dræbte Basiliernes Konge, og forfulgte derpaa Fienden lige til Hunernes Land t). Thunmann u) forstaaer Uzerne ved disse Huner, thi de vare uden al Tvivl Huner. Det Folk Utii, som Strabo sætter paa Nordkanten af det Caspiske Hav, anseer han, maaskee retteligen, for Uzer; og kan det ikke negtes, at jo Huner have fra ældgammel Tid boet ved det Caspiske Hav og ved Wolga v); endskjønt jeg troer, at de indtil 360. eller saa omtrent, have fornemmeligen alene boet paa dens østlige Side, hvorfor man ogsaa finder, at Uzer have i endnu langt senere Tider boet ved Yaik. Imidlertid siden Armenierne skulle have forfulgt de nordiske Folk lige til Hunernes Land, saa er det dog vel troeligt, at nogle Huner eller Uzer have boet paa Vesttiden af Wolga; thi det er ikke rimeligt, at Armenierne ere gangne over Wolga. Maaskee at de Huner, af hvilke Atila var, ere først omtrent 360. komne over Wolga, og at andre Huner have forhen boet paa dens vestre Side. Noget kunde maaskee spørge, hvi jeg anfører dette Slag i Chazarernes Historie, da Chazarer ikke nævnes at have været med deri; men

hertil

s) Noord- en Oost- Tartarye. fol. p. 708.

t) Moses Choren: c. 81. p. 210. c. 82. p. 212. 213.

u) l. c. p. 24. 25.

v) Mit Skrift om Folkenes Oprindelse p. 198.

hertil svarer jeg, at de formodentligen ogsaa have været der, siden deres Budsforvandede Basilier, eller Uzer, vare der, og da ere de venteligen skulte under den almindelige Benævnelse af Nordiske Folk. Nogle Aar førend dette Slag skal en vis Armenier Perozomates have overvundet Chacanium, som og hedte Vezereus, og giftet sig med hans Dotter. Denne Perozomatis Søn Camfarus kom siden i Strid med en anden Vezercus Chacanus, og derhos med den Persiske Konge Sapores; hvorover han, indflemt imellem tvende mægtige Fiender, tog Flugten til den Armeniske Konge Tiridates. Saaledes fortæller Moses Chorenensis *x*) dette. Da nu Chacan var de Chazariske Kongers almindelige Navn, og Chazarerne boede lige op til Derbent, hvor Perferne tage ved, saa er det rimeligt, at den Chazariske Konge forstaaes herved, og at Camfarus har havt sit Opholdssted i Armenien ved Grændsen, hvorved han laae midt imellem disse tvende mægtige Folk. Vel sandt, at Kongerne af de Tyrker, som boede Østen for det Caspiske Hav, kaldtes ogsaa Chacan eller Chagan; men det Folk boede for langt borte til at troe, at Camfarus skulde flygte for dem til Armenien. De falske Avarer kaldte og deres Konge Chagan; men de boede langt inde i det store Tatarie. Tatarerne i Crim kalde endnu deres Konge Chan eller Han, og Middelalderens Skribenter skrive det ofte Cham. Kortestgen en Konge kaldes egentligen paa Tatarisk og Tyrkisk Chan. Men heraf sees den megen Omgang imellem Chazarer paa den eene Side, og Huner og Tyrker paa den anden; hvorover ingen maae undre sig, da disse tvende sidste Slags Folk boede rundt om og ved dem paa alle Sider. Man finder derfor det Ære-Navn Chagan tillagt de Chazariske Konger i det 6. Seculo *y*), i det 7. *z*), i det

8.

x) l. 2. c. 83. p. 217. 218.

y) Bayer in Comment. Petrop. T. 1. p. 459.

z) Theophanes in Corp. Byzant. T. 6. p. 210.

8. a), i det 10. b). Müller c) opregner, hvor mange Folk der bruge og have brugt dette Navn. I den Geographie, som staaer bag ved Moses Chorenensis, og hvilken nogle derfor have tilskrevet Moses selv, skrives d) heel mærkeligen, at den Nordiske Konge kaldes Chacanus, hvilken er Chazirernes Herre, og Dronningen kaldes Chatunia, som er Chacani Hustru, og af det Barsilske Folk. Dette sidste bekræfter den nær Omgang imellem Chazarer og Barsilier, som vare en Uziß Stamme. Ordene synes endog at medføre, at de Chazariske Konger giftede sig altid med Barsilier, hvilket dog bør indskrænkes ikkun til en vis Tid; thi længere hen i Tiden bleve Chazarer og Uzer Giender. Chatun synes at betyde paa Tyrkisk og Tatarisk i Almindelighed en Dronning, ligesom Chagan en Konge; thi Elmacinus e) fortæller ved det Aar 679, at da regierede i Bocara et Fruentimmer ved Navn Chatun, og Dronningen af den berømte Mohammed Sultan af Charisme hedte ogsaa Tarcan Khatun f). Dog Tingen afgjøres ganske derved, at Meninski g) vidner, at en Dronning kaldes paa Tyrkisk Chatun. Hvad det Navn Vezercus angaaer, da anseer jeg det og for et Uere-Navn, og for det samme som Tyrkernes Vezir. Forunderligt er det, at Ammianus, som saa nøie beskriver Folkene ved Pontus, Don og Wolga, ikke nævner Chazarer, da han dog levede i det 4. Sæculo, og vi allerede have seet, at de da og længe forhen vare i de Egne. Rimelig er derfor Thunmanns h) Formodning, at de ere bleve begrebne under det almindelige Navn af Alaner, ligesom siden af Huner; hvorfør man ei heller

a) Ibid. p. 248.

b) Constantinus Imp. de adm. imp. c. 38.

c) Comment. Alph. p. 26. 27.

d) p. 356.

e) l. i. p. 53.

f) Allg. Weltgesch. T. 21. p. 175.

g) in Compendio Thesaur Lingv. orient. v. Regina.

h) Ostl. Volk. p. 26. 111.

ler finder dem nævnte af Procopius, Agathias, Menander, Stribenter i det 6. Seculo, der dog nævngive saa mange andre, og tildeels smaae, Følk, Ammianus *i*) vidner, at Alanerne havde ved deres Seirvindinger udstrakt deres Navn til alle i de Egne boende Følk. Da Hunerne ved Aar 370. og derefter under-
 tvungne og forstyrrede de Alaniske og Gothiske Følk og Riger, ere Chazarerne ogsaa komne til at staae under dem, enten som Under-
 saatter eller Venner, hvilket sidste er for smaae Stater, i Henseende til deres mægtige Naboe-Stater, næsten det samme som at være Under-
 saatter. Hvad Thunmann *k*) efter Priscus anfører, at Basilierne skulde under Anførsel af Basich og Kursich have gjort Indfald i Medien, kommer for det første ei Chazarer ved, da hverken de eller Nordiske Følk her nævnes, og desuden troer jeg ei heller, at dette engang vedkommer Basilierne eller Uzerne, thi Priscus kalder dem, der gjorde dette Indfald, Huner og kongelige Scyther. Men hermed maae være som det vil, saa synes det, at efter det første Huniske Indfald haver nogle af de overvundne Følk gjort sig løs igien, hvoriblant Chazarerne, indtil den mægtige Huniske Konge Atila bragte dem alle igien under Aaget, og udstrakte sit Herredømme fra Wolga og Don til Donau, ja over Donau til Sau-Stømmen, paa den ene Side, langt inde i Tydskland paa den anden Side, og igiennem Polen lige til Østersøen paa den tredie. Og da bleve Chazarerne ogsaa undertvungne af ham, hvormed saaledes tilgik. Mange havde i lang Tid efter Stammer og Slægter regieret over dette Følk, saa at hver Stamme havde sin Regent. Keiser Theodosius den yngre bragte dem alle ved Gaver til at forlade Atilas Partie, og at giere Forbund med Romerne; men den, som bragte Gaverne, deelte dem ikke ud efter enhver Konges Værdighed, thi hangav Curidach, som var den fornemste af deres Konger, der som tilkom den anden. Curidach herover fortørnet, da han ansaae sig som foragtet, kald-

M n n 2

te

i) l. 31. c. 2.

k) Ostl. Vølf. p. 25. Priscus in Corp. Byz. T. I. p. 43.

te Atila til Hielp imod sine Med-Konger. Atila tøvede ei, men sendte en stor Krigshær, ihjelslog nogle af Kongerne, og tvang de andre til at underkaste sig. Derefter kaldte han Curidach til sig, ligesom han vilde give ham Deel i Seieren. Dog denne svarede, at det var vanskeligt for et Menneske at komme i Guds Nærværelse; thi naar ingen uden at faae ont i Dinene kunde see paa Solen, hvorlunde skulde da et Menneske uden Smerte omgaaes med den første af Guderne. Og ved saadan Smiger beholdt Curidach sit Rige, da alt det øvrige af Chazarernes Land kom under Atilæ Herskab. Denne Konge sendte sin ældste Søn Ellac did for at regiere saavel over Chazarer, som over alle de Folk, der boede i Scythien ved Pontus. ¹⁾

§. VI.

Fjerde Sæde
ved Pontus.

N. 454.

Uf dette sidste kan man slutte sig til, at Chazarerne strakte sig allerede til Pontus, venteligen i den Egn lige over for Crim, hvor man saa længe efter finder at de have boet. Men dog vedbleve de og at strække sig lige hen til Derbent, og maaffee ogsaa til Wolga. Efter Atilæ Død, og hans Søns Ellac Nederlag og Drab ved den Gepidiske Konge Ardaric, hvorpaa Gepider, Ost-Gother, og flere, satte sig i Frihed, saa at Atilæ Huner og Sønner beholdte tilsidst intet tilovers uden Landene ved Nieper, Pontus og Mæotis ^{m)} ere ved denne Leilighed vel og Chazarerne atter blevne frie; Men det varede ikke længe; thi der skedte kort efter store Forandringer, saavel i det Asiatiske som Europæiske Scythien, at jeg her skal bruge det vedtagne almindelige Navn. Thi Folk der boede langt borte ved Oceanus, som Prifcus ⁿ⁾ skriver, dreve Avarerne ud, ved hvilke uden Tvil forstaaes de uægte, og disse dreve igien Sabirerne ud, som derpaa anfulde

1) Prifcus de Legationibus. in Corp. Byz. T. I. p. 43. 37. 42.

m) Iornand. de reb. Get. c. 50.

n) de Legat. p. 29

fulde og uddreue Ugrerne, hvilke vare deelte i Saragurer, Uroger, og Hunagurer, det er Hungarer, hvilke trende forenede sammen angrebe og overvunde efter mange Trefninger Chazarerne, som Priscus ved denne Leilighed kalder Huner Akatirer o) hvorpaa Saragurerne, med Chazarer og flere Folk, droge først imod de Caspiske Porte, men kunde ei trænge igiennem for den Persiske Besætnings Skyld: hvorpaa de vendte sig imod Ibererne, plyndrede deres Land, og streifede ind i Armeniernes Landskaber p). Noget efter forekommer en Ambazukes Hunernes Konge, som besad de Caspiske Porte ved Derbent; hvoraf jeg slutter, at denne Ambazukes har været Chazarernes Konge, baade fordi Hunernes Magt synes da at have været svækket i de Egne, saa og fordi Procopius, der fortæller dette, aldrig nævner Chazarer, men begriber dem og flere Folk under det almindelige Navn af Huner; og endeligen fordi Derbent haver baade for og efter været Grændsen imellem Chazarer og Perser. Denne Konge var en stor Ven af den Græfiske Keiser Anastasius, og tilbød ham, kort for sin Død, som skeede i en høi Alder, disse Porte; men Keiseren gjorde sig Betænkning herover, og vilde ei modtage dette Tilbud q).

H. 462.

H. 464.

H. 500.

§. VII.

Under denne Konge og Estermand synes de Chazariske Om-
 stændigheder meget at have forandret sig, og dette Folk i stedet for
 en Under-Rolle at have herefter spillet en Hoved-Rolle, og have
 bragt under sig de fleste, Huniske, Ugriske og Slaviske Folkers
 Stammer. Men hvorledes og naar dette egentligen er skeet, der-
 om hersker en dyb Taushed i Historien. Dog synes meget deraf at
 have tildraget sig i Slutningen af 5. og Begyndelsen af 6. Seculo;
 thi da finder jeg, at den Persiske Konge Cavades har taget de

Femte Sæ-
 de i Rusland
 og Polen.

N n n 3

Caspiske

o) Otrokochi Orip. Hung. T. I. p. 152. 153.

p) Priscus l. c. p. 30. Thunmann östl. Wölk. p. 29. 112.

q) Procopius de B. Pers. l. I c. 10. Thunmann östl. Wölk. p. 112.

Caspiske Porte fra Ambazukis Søner, hvorpaa Chagan, Tyrkernes og Hyrrernes, det er Oigur eller Ugrer, deres Konge, samlede en Hær af 400000 Mand, som han let kunde giøre, da han regierede over alle Rusler og Riget Nucrat. Ved disse Rusler forstaaes vel ikke egentlige Rusler; thi om de end vare den Gang til, som et Folk, saa have de dog kun besiddet et lidet Land; men derved forstaaes venteligen det hele Land, som Rusler siden beboede, fra Pontus af til Østersøen. Nucrat derimod kiender jeg ikke. Freden blev endelig sluttet paa Vilkaar, at Cavades skulde ægte Chagani Dotter. Men som Cavades havde imedens sat Muren i Stand, der beskytter disse snevre Passe eller Porte, saa sendte han Chagani Dotter tilbage, efterat han ikkun havde havt hende een Nat hos sig *r*). Og siden befæstede Cavadis Søn Chosroës denne Muur end mere, hvorved Chazarer og de flere Folk bleve længe hindrede fra at giøre Indfald i Persien. Ved denne Leilighed gjorde han Fred med den Chazariske Konge, og fik derved hans Tilladelse hertil. Porterne gjorde han af Jern, og derfor blev Passen kaldet Bab ol Hadidi, det er Jern-Porten. Ved samme Tid bygde Chosroes Staden Saboan ved det Caspiske Hav, og de Stæder Karcara, Bab og Alabuab, hvilke tvende vel ere Derbent, eller have ligget der i Nærværelsen. Nær ved Chazarernes Land bygde han Balangiar, hvilken siden tilhørte Chazarerne, og var undertiden deres Hovedstad, Samandar og Albaidha; og i Chozarernes Land bygde han de Stæder Sandil og Fairduz Cupa. Han satte og en Stadtholder af sin egen Slægt til at bevare Grændsen og Muren, og kaldtes dennes Rige Affarir, det er, Thronen; hvilket vedvarede længe efter endog i Muhammedanernes Tid. Nu heder Landet Schirwan. Og bleve han og hans Undersaatter tilsidst Christne *s*).

Cha-

r) Procopius I. cit. Bayer in Comment. Petrop. T. I. p. 459. 462.

s) Geogr. Nub. part. I. clim. 4. p. 24. clim. 5. p. 242. Abulfeda Geogr. i Büschings Mag. 4. Th. p. 179. 5. Th. p. 316. Thunmann östl. Volk. p. 112. 113.

Chazarerne have paa denne Tid udstrakt deres Herfskab, kan sees deraf, at Jornandes *t*) beretter, at neden for Vidioarii, der boede ved Veixelens Udlob, og for Esthier, der boede Østen for Veixelen i Preussen, boede Sænden for det tapre Chazariske Folk, som ikke lagde sig efter Agerdyrkning, men levede af Fædrift og Jagt. Neden for dem igien boede Bulgarerne ved Pontus. Af disse Jornandis Ord sees, at Chazarerne have da eiet en stor Deel af Polen. Ingen maae dog herved tænke, at Chazarerne have alene opfyldt alle disse store Lande, nemlig en anseelig Deel af Polen, heele Lithauen, det gandske egentlige Rusland, og alt Landet lige til Wolga og Derbent. Nei, de vare Folk, som jeg siden skal vise, der vare gode at komme til rette med, og som lode enhver troe hvad han vilde. De næiede sig med at tage Skat af de undervungne Folk, beholdte deres egen og gamle Levemaade, og lod de andre beholde deres. Og derfor finder man og, at deres Navn er i de Lande saa hastig forgaaet, efterat deres Rige var forgaaet. Mange Folk i bemeldte Lande have og uden Tvil været frie, endskiønt de have boet tæt ved Chazariske Undersaater; og til dem regner jeg Bulgarer, og de tvende Huniske Folk Cotrigurer og Utrigurer. Desuden satte i 6. og 7. Seeulis de nægte Avarer deres Magt Grændser mod Vesten, og de rette Tyrker imod Østen. Vel sandt, at Jornandes i ovenmeldte Beskrivelse kalder dem egentligen ikke Chazarer, men Agazzirer; dog enhver indseer vel, at Navnet er det samme, og desuden siger Geographus af Ravenna *u*) det udtrykkelig. Men nu møder noget, som i Forskiiningen synes utroeligt, nemlig at Chazarerne have ført Krig med os Danske, da dog intet er, efter alle Omstændigheder at dømme, vissere. Korteligen, de ere de Huner, som Saxo lader krige med den Danske Kong Frode, og Herverar Saga med den Reid-Gothiske Konge Angantyr, hvis Rige laae i Preussen, Samaiten, Kurland, Lifland. Hunerne eller Chazarerne

t) De rebus Geticis. c. 5.

u) l. 4. c. 1.

- N. 570. rerne havde foruømmelig Ruffer til Hiølp, det er, de Følk, som boede i Rusland, helst i Nord-Rusland eller Holmgard. Deres Krigshær var overmaade stor, og førte mange Heste og Usner med sig. Men de bleve desuøgtet ganske slagne af de foreenede Konger, den Reid-Gøthiske Angantyr, og den Danske Frode VII, thi til ham henseer jeg dette; og den Chazariske Konge blev selv paa Pladsen v). Mere om denne Krig vil jeg ikke handle, endsskiønt det gierne kunde see efter ovenmeldte tvende Skribenter, estersom jeg haver giørt det udi den I. Tome af min Danske Historie, som nu snart skal gives under Pressen. Denne ulykkelige Krig forarsagede uden Tvivl, at de overvundne Følk i Lithauen og Polen afkastede Chazarernes Nag; thi jeg finder ikke, at Chazarer have siden hersket der. Det samme synes og at maae siges om Nord-Rusland: thi i Syd-Rusland bleve de endda længe ved at herske. Og derfra er det vel at de have fordrevet Wolocherne, som Nestor x) siger. Og disse Wolocher ere de samme Følk, som kaldes Walacher eller Blacher, og som derpaa nedfattede sig i Dacien, nevntlig Mokdau og Wallachie, og mængede sig der med de gamle Dacier, og Levninger af Romere og Gøther, samt Gepider, Huner, Avarer, Bulgarer, Slaver, og siden med Patzinaker, Uzer eller Cumaner, og Tyrker, hvorfor og deres Sprog er saa broget, og blandet med saa megen Latin. Om de Tyrker, som ved denne Tid skulle være faldne ind i Medien, og have forestaaet Kaysar Justinus Forbund med sig imod Perferne y), have været de rette Tyrker fra Turkestan, eller Chazarerne, skal jeg ikke sige. Derimod kunde man snart troe, at de Tyrker, som efter samme Skribents Sigende z) ginge i Mauricii Tid over den Cimmeriske Bosphorus, og beleirede Staden Cherson paa Crim, at de have været Chazarer, saasom
- N. 590.

v) Min Tome 8. p. 52. 53. T. 9. Tavle 87. 88. og 89.

x) p. 45.

y) Menander in Exc. Legat. in Corp. Byz. T. I. p. 77.

z) ibid. p. 87.

som de boede lige over for paa den anden Side af Bosphorus. Imidlertid seer man af Menander *a*), at de under Tiberio indtog Staden Bosphorus paa Crim; hvorefter det vel og bliver dem, der have belejret Cherson.

§. VIII.

Ved disse Tider, og noget forhen, skeede det, at Chazarerne trængde ogsaa ind i det nu værende Crim, hvorved de bleve i Stand til at beleire Cherson. Thi det er rimeligt, at de Apaturer, hvis Land, som laae paa Sydlandet af Crim, Keiser Tiberii Gesandt Valentinus drog igiennem paa sit Gesandtskab til Tyrkernes Konge, var læses Akatirer, og derved Chazarer forstaaes. I det mindste ciede Chazarerne, ei meget længe efter, endeel af Crim. Imidlertid have dog de rette Tyrker trængt ind mellem Wolga og Tanais; thi de roste sig af ved denne Tid at have overvundet Alaner og Urogurer *b*), i hvilken Tid de Chazarer, som boede paa Crim, ved Don og Wolga, vel og have maattet lide meget af dem, og maaskee staaet under dem. Dog denne Tyrkernes store Magt begyndte meget at vakle allerede i Mauricii Tid, ved det den Persiske Konge Hormisdas erholdte store Seiervindinger over dem, som boede i Turkestan, og nogle Stammer af dem flygtede bort, og begave sig til Avarerne i Pannonien *c*), og i det følgende 7. Seculo tog efterhaanden saavel de vestlige som østlige Tyrkers Magt af *d*), som og Avarernes ved Nieper og Don; saa at Chazarerne derved komme igjen snart til deres forrige Kræfter, og bleve det herskende Folk for en lang Tid ved Wolga, Don, og Nieper.

Siette Søde
i Crim.

N. 580.

N. 590.

N. 595.

§. IX.

a) *ibid.* p. 110.*b*) Menander *ibid.* p. 108. 109. l. 8.*c*) Simocatta, l. 3. c. 6. l. 7. c. 8.*d*) Deguignes Hist. des Huns T. 1. Part. 2. p. 367. 506. Thunmann
østl. Vølf. p. 83. 86. 88.

S. IX.

De besidde
Landet imel-
sem Caucasus,
Wolga, Don,
og det meste
af Syd-Rus.
land, samt
end eel af
Crim.

Det 7. 8. og 9. Seculum viser Chazarerne i deres største Glands. Thi endskient deres Herskab strakte sig da noget mindre end forhen paa en kort Tid, saa var det dog mere befestet og langvarigt. Ved det Caspiske Hav, at sige paa dets vestre Side, bestode de sig saaledes, at det efter dem blev kaldet Bahr Khozar, det er: Havet af Khozar, af de Persiske Geographis indtil denne Dag e). De tvende Araber, som i det 9. Seculo have beskrevet deres Reise til Indien og China f), belægge det og med Navn af Chozarernes Hav: Det samme gier i det 14. Seculo den Arabiske Geographus Abulfeda g), og den Christne Araber Edrissi udi Sicilien ved Aar 1153. h). At de og strakte sig til de Caspiske Porte, og til Derbent, bevidner Theophanes i) ved Aar 626, da han i bemeldte Aar lader dem igiennem de Caspiske Porte bryde ind i Persien. I det Brev Chazarernes Konge Joseph k) skal have skrevet i det 10. Seculo, siges, at imod Sonden boede 15 talrige Folk indtil Bab Abuab, det er Derbent, som gave ham Skat. Og dette troer jeg og for saavidt at være rigtigt; thi Chazarerne selv boede egentligen vel ikkun ved Wolga, ved Mæotis Udlob lige over for Crim, paa Crim, og noget inde i Landet, i det som nu kaldes Cabardie; Resten beherskede de vel, men det beboedes dog af sine egne Folk. At Chazarerne have boet Norden for det Caspiske Hav, sees af Edrissi l), som regner dets Længde fra Norden til Sonden fra dem af. Abulfeda m) kalder Derbent Chazarernes Bye; ja han siger, at den var Grændsen imellem Perfer og Chazarer

e) Herbelot Bibl. Or. T. 2. p. 1003. v. Khozar.

f) Anc. Relat. d. Indes. p. 73.

g) J Büschings Mag. T. 5. p. 316. og 328.

h) Geogr. Nub. clim. 5. part. 6. p. 240.

i) Corp. Byz. T. 6. p. 210.

k) Buxtorf. præf. in libr. Cosri.

l) Geogr. Nub. p. 6.

m) Büsching Mag. T. 5. p. 316.

rer *n*), hvorved ei alene maae forståaes de Perser, som de Arabiske Caliph'er overvunde, men og Perserne under Caliph'erne; thi man finder, at Chazarerne have i Caliph'ernes Tid giort jævnlige Indfald i Persien. Ved Don og paa Crim nedløde de sig ogsaa *o*) og lode anlægge omtrent 835. Fæstningen Sarkel ved Donetz; hvorom mere siden. At Chazarerne og have boet ved Pontus, kan sees deraf, at den Græskiske Keiser Justinianus fik Aar 704 Uiladelse af den Chazariske Chagan, at maatte begive sig til Phanaguria, som laae lige over for Crim i Asien, og at Pontus frøs Aar 764. ganske til, baade ved Chazarien og de andre omkring bemeldte Hav liggende Lande *p*). End mere Chazarerne strakte og paa denne Tid deres Magt langt ind i Rusland. Ei allene nyere Skribenter *q*) antage dette, men endog Nestor *r*) vidner, at Polænerne, som boede ved Kiow og Dnieper, maatte give dem Skat; hvorom mere siden.

§. X.

Nu agter jeg at handle om deres Bedrifter efter Tidens Følge. Chazarernes Da den Græskiske Keiser Heraclius blev saa bængstet af den mægtige Persiske Konge Chôsroes 2, fandt han intet andet Middel at modstaae Perferne, end at indgaae Forbund med Chazarerne, som sseede da han seilede over Pontus, og satte i Land for at drage til Armenien. Dog denne Gang havde det ingen videre Følger med sig; men nogle Aar efter seilede han atter over Pontus, og gjorde Landgang i Lazica, hvorfra han sendte Gesandter med Foræringer til Chagan, for at formaae ham til Forbund mod

Bedrifter i
7. Seculo.

A: 622.

0 0 2

Per-

n) Ibid. p. 307. 308.

o) Bayer Beg. v. Azov p. 40. Strahlenberg p. 196. efter Marius Niger en Geograph af 15 Seculo. Pray Annal. Hunor. p. 309. Peysso: nel Obs. hist. p. 83. 84. Deguignes T. Part. 2. p. 507.

p) Theophanes i C. Byz. T. 6. p. 248. 290.

q) Deguignes T. 1. Part. 2. p. 507.

r) p. 48.

- Perferne; hvilket denne lovede, hvorpaa Heraclius begav sig selv til ham. Da Chagan det herte, reed han ham med et stort Felge i Møde, og kastede sig ved hans Ankomst tillige med dem samtlig af Hestene ned paa Jorden. Men Keiseren bad da, at han vilde stige til Hest, og kaldte ham sin Son. Saasnart dette var skeet, omfavnede han ham, og satte sin egen Krone paa hans Hoved. Derefter bad han Chagan til Giest, og forærede ham alle Gade og Kar, som brugtes der, samt en kongelig Dragt, og Drenringe af Perler. Til Chagans Fyrster gav han og Drenringe med egen Haand. Og for at forbinde ham sig des stærkere, viste han ham sin Datters Eudociæ Skilderie, og lovede ham hende til Dronning. Desuden tillod han ham og at sidde paa en Throne naar han var nærverende i Palladset. Bevæget af alle disse Fordeele gav Chagan Keiseren en stor Hær med, under Anførsel af Ziebil, som var den heieste i Værdighed næst ham selv. Denne Chazariske Hær bred igiennem de Caspiske Porte, forenede sig med den Græfiske, og begge plyndrede de det Landskab Androega i Persien, nu Adirbeytzan, edelagde Stæderne, gjorde mange Fanger, og brændte Solens Tempel op. Ziebil vendte derpaa selv tilbage, og overlod Krigshærens Anførsel til sin Son s). Naaret efter ginge begge forenede Hære atter ind i Persien udi September Maaned; men da begyndte Chazarerne, fiede af Besværligherne og den forestaaende Vinter, smaaligen at unddrage sig Keiserens Hær, og tilsidst alle at forlade den t). Ikke desmindre fik dog Keiseren Overhaend, og sendte derpaa efter Løste sin Datter Eudocia fra Constantinopel til Chagan; men da hun undervejs fik at vide, at Chagan var bleven drabt, vendte hun efter sin Faders Befaling tilbage igjen u). Fra denne Tid af herer man omtrent i 40 Aar intet til dem; men da skeede det, efterat den Bulgarriske

s) Cedrenus C. Byz. T. 7. P. 324. 327. 328. Nicephorus ib. p. 9. Theophanes T. 6. p. 209. 210. Eutychiei Annales T. 2. p. 230.

t) Cedrenius C. B. T. 7. p. 328. Theophanes C. B. T. 6. p. 210.

u) Nicephorus C. B. T. 7. p. 12.

riffe Konge Cubrat var død, hvilken tilligemed herskede over Huner Cotragurer, og forhen havde staaet under Avarerne, men omtrent 634. var faldet fra dem; og denne Cubrats Følsk var bleven deelt i 5 Partier, saa at een af hans efterladte Sønner regierede over hver Part, at Chazarerne da brøde frem, og undertvunge det Bulgarien, som laac ved Floden Cuphis, og lige over for Crim, og hvor Cotragurerne egentlig boede. Batbaja, hvis Værdigheds Navn var Rajan, uden Tvivl det samme som Bojar, var Cubrats ældste Søn, og regierede da der, men maatte nu bekvemme sig til at betale Chazarerne Skat, hvilket og hans Eftermænd længe maatte giere. Da undertvunge Chazarerne ogsaa alt Landet indtil Pontus, og uden Tvivl ogsaa Cubrats anden Søn Cotragus, som havde nedsat sig paa den anden Side af Don, lige over for Batbaja v). Ved denne Leilighed rykte den tredje Søn Asparuch frem over Nieper, Niester, ja Donau, og indtog det Land, som siden blev efter Folket kaldet Bulgariet. Disse Bulgarer eller Wulgarer havde Navn af Floden Wolga, hvor deres første og ældste Sæde havde været, og vare af Herkomst Slaver, men havde dog mange Huner iblant sig af det Slags kaldet Cotragorer. Hvad Floden Cuphis angaaer, da mene nogle (Inhere x), følgende Menander, at det er Kuban, som falder deels i Mæotis, deels ved andre Arme i Bosporus. Andre igien y) giere den til den saa kaldte Liman, eller Bugten Westen for Crim; hvorimod Bayer z), følgende Theophanes, giør den til en Flod, som falder i Liman, tæt ved Necropyle, hvilket da uden Tvivl bliver den Flod, som falder ud ei langt Østen fra Nigropoli. Og dette skulde jeg nesten ansee for det rigtigste, saasom det synes at stemme overeens med Keiser Constantini Beretning.

N. 670.

v) Ibid p. 18. 13. Theophanes T. 6. p. 236. 237.

x) Gatterers Einl. in die Univ. Hist. p. 1922, 924.

y) Thunmann Hist. Wiss. p. 101.

z) Comm. Acad. Petrop. T. 1. p. 391. 392.

ning. Theophanes *a)* fortæller, at Chozarerne, da de overtog Bulgarene, brød ud af det inderste af Berzilia, som ligger i det første Sarmatien. Nicephorus *b)* fører dem fra det inderste af Berylien, som grændser til Sarmaterne; dog Berylien er vel en Skrive- eller Læse-Feil istedet for Berzilien. Den Armeniske Geographus *c)* synes at ansee Landet Norden for Mæotis, og Tanais, for det første Sarmatien, og sætter han Barfilier, og Chozarer, og mange flere Folk, mellem Mæotis, Tanais, Wolga, Caucasus og det Caspiske Hav, og sætter Barfilierne ved Udløbet af Wolga eller Ethel, som han tillægger 70 Udløb. Paa et andet Sted siger han, at det første Sarmatien strækker sig fra Zaluria, som de Tydske kalde Bulgaria, og til Nord-Havet og det ubekjendte Land, samt de Riphæiske Bjerge, hvorfra Tanais flyder. Crim hører dertil, som er Christen, da der ellers ere mange hedenske Folk i dette Sarmatien. Det er klart, at han forstaaer Polen og Rusland ved dette Sarmatien, allerhelst han ellers ikke nævner dem. Af alt dette bliver det klart, at Chazarerne have endda langt hen i det 7. Seculo levet i god Forstaaelse med Barzilier eller Uzer, og venteligen udstrakt deres Magt langt Nord paa ved Wolgæ Vestre Kant, men ere derfor ikke da først komne frem til Mæotis og Pontus, som Theophanes og Nicephorus synes at give tilkiende, hvorvel maaskee de først have faaet fast og stadig Fod der. Chazarerne vare nu meget mægtige; men de lode nu, som det gemeenligen pleier at gaae, naar Lykken søier, det ei blive derved. De angreb ogsaa Ungarerne, som da boede mellem Don og Nieper oven for Crim, og bragte dem under Aaget; dog beherskede de dem saa lemsældig, at de ansaaes for tvende foreenede Folk; og varede denne Foreening i 203. Aar *d)*. Her følger jeg Professor Thunmann, som hos Keiser

Con-

N. 677.

a) Corp. Byz. T. 6. p. 237.

b) C. Byz. T. 7. p. 18.

c) P. 355. 346. 347.

d) Thunmann Ostl. Völk. p. 103. 107.

Constantinus læser 203 Aar istedet for 3, en Tid der er meget for kort til at frembringe den Forening, som efter ham selv var imellem disse tvende Folk. Nu vare Chazarerne saa mægtige, at de dristede sig til at angribe de Arabiske Calipher, som da just vare paa det mægtigste. Caliphen Abdalmelec gjorde sin Broder Muhammed til Stadtholder over Aderbeitzan, Mesopotamien og Armenien, hvilke Landskaber have efter deres Veliggenhed maattet være deres Judfald mest underkastede. Muhammed sendte 100000 Mand imod dem; men de bleve alle omkomne af Chazarerne. Derpaa gif Muhammed dem selv i Møde med 40000 Mand, slog dem midt i Armenien, og lod brænde dem i deres egne Templer, hvorhen de havde taget deres Tilflugt. Derpaa sendte han Abdalmelecs Sen Moslem til Babalabouab, det er, de Caspiske Porte, hvor 80000 Chazarer stode. Men Moslem beleirede dem, omkom mange, indtog Portene, og bragte de overblevne til at antage den Muhamedanske Lære e). Dette er det første jeg finder, at nogen Chazar har antaget anden Lære end den hedniske. Underligt er det, at de synes at have havt Templer i Armenien; hvoraf man maae slutte, at de have en Stund opholdt sig der, maaskee fra Heraclii Tid. End mærkeligere er det, at Herbelot kalder disse Bygninger ei Templer, men Kirker, hvorved man snart skulde falde paa den Tanke, at endeel af dem vare da allerede Christne, hvilket saa meget mere vilde bekræfte deres lange Ophold i Armenien. Om de Tyrker og deres Konge, som Abulfeda f) omtaler, have været Tyrkerne Østen for det Caspiske Hav, eller Chazarerne, kan jeg ikke med Visshed sige, dog troer jeg snarere det første, efterdi den Abderrahmen, der gjorde Opstand mod Caliphen Abdalmelec, og siden overvundet tog sin Tilflugt til Tyrkernes Konge, siges først at have indtaget Choraslan, hvilket Land grændser til Turkestan, og derfra være draget til Irak.

H. 690.

H. 694.

§. XI.

e) Elmacin p. 62. Herbelot p. 1003.

f) p. 122. in Annal.

§. XI.

Bedrifter i
det 8. Seculo.

21. 700.

Uagtet det Nederlag, Chazarerne havde lidet af Saracernerne, vare de dog endda meget mægtige, saa at de toge den slygtige Græskiske Keiser Justinianus 2. i Beskyttelse; hvormed tilgik saaledes. Denne Herre havde efter sin Affattelse taget Flugten til Staden Cherson i Crim, hvilken vel stod under Grækerne, men dog i mange Maader var at ansee for en frie Stad. Denne Bye kaldes nu Koslof af Rufferne, og Gusleve af Tyrkerne, og ligger paa Vestisiden af Crim g). Justinianus begyndte der at tænke paa, hvorledes han kunde indtage sit Rige igien; hvorover Indvaanerne bleve bange, og besluttede at dræbe ham, eller at sende ham fangen til Apsimarus, som da besad Thronen i Constantinopel. Dog Justinianus formærkte dette, og tog sin Tilflugt til Castellet Doros eller Dory i Gothenes Land, hvilke Gothes kaldtes Tetraxiter, et lidet men stridbart Folk, som endnu beboer Crim, er Christen, og kaldes af Abulfeda Afer eller Ol As, og Fæstningen Kerkri, med et Tyrkisk Navn, som betyder 40 Mænd, hvilket Sted er maaskee det samme, som Keiser Constantinus kalder de 30 Parter. Hvorom alting er, saa sendte Justinianus fra Doros til Chazarernes Chagan, og bad at han maatte komme til ham. Chagan tog vel imod ham, indgik Vennskab med ham, ja gav ham sin egen Søster Theodora til Hægte; hvorpaa han boede i Phanagoria, nu Taman eller Tamartacha i Chazarernes Land, som ligger lige over for Crim. Da Apsimarus fik dette at høre, afstod han ikke med Løfter og Gaver at anholde hos Chagan om at sende sig Justinianum enten død eller levende, indtil denne endeligen bevilgede det. Saa ofte, ja alt for ofte, er Historien Fyrsternes og Folkenes Skændsel. Nu lod Chazaren bevogte sin Svigerbroder ved sikke og troe Folk, paa det han ei skulde undslippe ham; men gav for, at det skeede for at beskytte ham imod sine Chazarers Overfald. Derpaa gav han Befaling til Papatzio, en Chazarisk Fyrste, som havde

havde fortrolig Dmgang med Justinianus, og til Balgitzes, Stadtholder af Bosporus, at dræbe Keiseren paa første Befaling. Bosporus kaldes nu Jenikale, og er de Gamles Panticapæ-tum, og synes da at have staaet under Chazarerne. Dog Justinianus blev reddet ved sin troe Keiserinde Theodora, som blev underrettet om Forraderiet, ved en af sin Faders Betientere; hvorpaa han forekom de tvende Forrædere, og lod dem qvale. Derefter tog han Flugten, efterat han først havde sendt Theodora hjem, og begav sig til den Bulgariiske Konge Terbelis, ved hvis Hielp han igien besteg sin Throne *h*). Da alting var bleven roeligt, afsendte han en mægtig Flode for at tilbagehente Keiserinden; men de fleste Skibe forginge med Mand og alt. Hvorpaa Chagan lod ham sige: Havde det ikke været nok, du Daare, om du havde ladet hende hente med to til tre Skibe, saa havde du sparet saa mange Menneffers Liv? eller tænkte du at tage hende tilbage med Krig? Sæe hun har født dig en Søn, send nu og lad dem hente. Dette gjorde han ved sin Kammerherre Thaophylactus, thi saa kan Cubicularius oversættes, og lod han da baade hende og Sønnen Tiberius krone ved deres Ankomst *i*). Dog saa var efter kom Justinianus paa en voldsom Maade af Dage. Han kunde ikke glemme det Chersoniterne havde villet forraade ham, thi sendte han en Flode did for at straffe dem. Men som deres Anførere ei vare forsigtige, saa bleve nogle af dem lokkede ind i Byen og omkomne, og de øvrige, ved Hielp af en Chazarisk Besætning, som de havde kaldet til Undsætning, fangne, og sendte til Chagan, navnlig Tudun, Zoilus, Christopher Anfører for Thracierne,

og

A. 702.

A. 705.

- h*) Nicephorus C. Byz. T. 7. p. 21. 22. Cedrenus ibid. p. 357. Theophanes ib. T. 6. p. 248. Zonaras l. 14. T. 10. Part. 2. p. 75. Abulseda i Büsch. Mag. T. 5. p. 364. Constantinus de adm. imp. T. 22. p. 92. Peysfonnel p. 98. 100.
- i*) Theophanes C. B. T. 6. p. 250. Nicephorus T. 7. p. 22. Cedrenus ib. p. 352. Zonaras T. 10. Part. 2. p. 75.

og 300 Soldater. Dog som Tudun døde underveis, saa gjorde Chazarerne ham et Dødnings-Offer ved at dræbe Christopher og de 300 Soldater. Efter alt dette udraabte de i Cherson en vis Philippicus Bardanes til Keiser. Da sendte Justinianus atter en mægtig Flode for reent at ødelægge dem, ved hvis Ankomst Bardanes flyede til Chagan; men Byen blev dog frelset ved Chazarer, som komme den til Hielp. Hvorover Anførereren af Floden blev saa bestyrtet, fordi han med forurettet Sag ei torde vende tilbage til Justinianus, at han og Folk ogsaa udraabte Bardanes til Keiser, og fordrede ham tilbage fra Chagan, som fordrede Eed først, førend han vilde give ham over i deres Hænder, at de ei skulde skade ham, og derhos 100 Penge (nomismata) af hver Romer eller Græker, af dem venteligen som vare i bemeldte Krigshær. Udfaldet af dette Oprør blev saaledes, at Justinianus tillige med sin Søn Tiberius, som var sedt af den Chazariske Prindsesse, dræbtes k). Noget Aar efter angreb Chazarerne atter Saracenerne, over hvilke Yezid da var Caliph. De første ansørgtes af Chagans Søn Ebn Haf, og de sidste af Al Jarah, hvilken Omar, Stadtholder af Chorasan og Irak havde udsendt. Jarah var først lykkelig, indtog Fæstningen Meltahar, og drev Chazarerne for sig fra et Sted til et andet. Men disse, efterat de havde trukket en Forstærkning til sig, toge Hævn, og ved Ardevil udi Adirbeitzan nedlagde den hele fiendtlige Hær, hvorpaa de udplyndrede Armenien og Medien, og vendte tilbage. Aaret efter drog Moslema Chaliphens Broder imod dem, slog og jog dem ud af Landet l). Under Hisjams Chaliphat slog samme Moslema dem atter tilbage fra Armenien, og tvang de overblevne af deres Hær til at indgaae Forlig. Derpaa trang han ind i de Caspiske Passet, holdt atter et stort Slag, hvorudi mange bleve paa begge Sider, og fandt derover for godt at trække sig tilbage over de Chazariske Bierge, efterat han dog havde erobret nogle Stæder, og erhvervet

k) Theophanes p. 252. 253. Nicephorus p. 23. 24. Cedrenus p. 352. 353.

l) Elmacin p. 79. Theophanes p. 271. Ulg. Welt. Hist. T. 20. p. 18. S. 13.

hvervet meget Bytte og mange Fanger. Aaret efter kom han igien til de Caspiske Porte og Hav, satte Befæstningerne der i Stand, som Chazarerne havde nedbrudt, og indtog Staden Derbent med omsiggende Land, og tvang Chazarerne til eedeligen at love aldrig mere at gaae over Saracernerens Grændser. Dog da de snart brøde denne Eed, og fulde ind i Armenien, drev han dem med sin sædvanlige Tapperhed tilbage. Og to Aar efter skal den Arabiske Feltherre Assud Ebn Abdalla have erhholdet adskillige Fordele over Chazarerne og dræbt Chagan selv i en Evkamp *m*). Hvorvel dette sidste beroer allene paa de Engliske Forfattere af Verdens almindelige Historie, hvilke synes til Beviis herfor at anfere Khondemir, og tale selv meget tvilagtig om den hele Sag. Imedens disse Krige ginge for sig, lader det at Chazarerne have, for at bestyrke sig, besvoret sig med det Grækkiske Keiserlige Huus, som og paa sin Side var villig dertil; thi Chalipherne vare begges affagde Fiender, og deres Magt skrækkelig for begge. Saa meget er vist, at der var mere Venjskab end Fiendskab imellem Chazarer og Græker, maaskee og det Fiendskab begge havde til Bulgarerne har og gjort sit dertil at den Grækkiske Keiser Leo Haurus sendte Gesandter til Chazarernes Chagan, og forlangte hans Dotter til ægte for sin Søn Constantinus, som da var 15 Aar gammel. Først blev hun oplært i den Christne Troe, døbt, og kaldet Irene. Hun blev Aar 750 Moder til Leo med Tilnavn Chazarus, som siden blev Keiser, og hvilken Keiser Constantinus blander med Faderen, da han efter sin stolte Tænkemaade laster heiligen dette Ægteskab, fordi hun var af et hednisk Folk. Irene var ellers ligesaa stor Tilbeder af Helgene og Billeder, som hendes Mand, Søn, og Svigerfader, vare Fiender af dem. Ved denne Leilighed kom en Chazarisk Dragt til Constantinopel, som Keiserne siden bare ved høitidelige

U p p 2

m) Elmacin p. 80. Theophanes p. 271. Dion. Telmarenfis in Assemani Biblioth. Orient. T. 2. p. 106. Alg: B: Hist: T. 20. p. 25. §. 21. P. 31. S. 28. Thunm: Hist. B. p. 123.

tidelige Leiligheder, og kaldes Tzitzakia *n*). Men naaget alt dette brød Hisjams Feltherre Merwan ind i det Land Asfarir eller Serir al Dheheb, som er en Deel af Schirwan, og hvor Derbent ligger, plyndrede det hele Land, paalagde dets Khan eller Fyrste en aarlig Skat, og trængte ved den Leilighed dybt ind i Chazarernes Land *o*). Kort efter skal den mærkelige Sag have tildraget sig med Bula Chazarernes Konge, at han, advaret i Drømme, begyndte at tvivle om sin hedenske Troes Vigtighed, til hvilken han ellers havde været meget hengiven, og stittig indfundet sig i Templen og ofret. Disse Drømme gave ham Afsledning til først at tale i Troens Sager med en hednisk Philosoph, siden med en Christen, og derpaa med en Muhammedaner, hvoraf dog ingen fornøiede ham. Tilfaldt lod han hente en jødisk Rabbi, da han ellers hidindtil havde foragtet Jøderne, og fandt sig saa vel fornøiet med hans Svar, at han derpaa tilligemed sin Feltherre begav sig til de Bierge Harlan, hvor Jøder opholdte sig, og der lod sig i en Hule omstikke; hvorpaa han efterhaanden bragte og sit hele Land til den Jødiske Lære, lod hente Rabbiner og Skriften til sig, og blev saa mægtig, at han tilfaldt havde en Hær af 100000 Mand. Derpaa lod han oprette et Tabernakel i Lignelse efter det Moses havde oprettet. Især indlod han sig i en vidtloftig Undersøgning om Troen med Rabbi Isaac Sangari. Alt dette indeholdes i den Rabbiniske Bog Cosri, som Buxtorf har udgivet, og som Rabbi Iudas Hallevy er den første der paa Arabisk har bekendtgjort i det 12. Seculo, hvorpaa R. Judas Ben Tybon er den første som saa Aar efter satte den over paa Hebraisk. Det er ikke at tvivle paa, at jo meget i denne Sag er digtet, og gjort større end

n) Theophanes p. 273. Constantinus de adm. imp. c. 13. i C. Byz. T. 22. p. 55. Nicephorus p. 30. Cedrenusp. 360 Constantinus de Cerimoniis Aula Byzantina T. 1. p. 146.

o) Theophanes p. 274-284. Herbelot, p. 451. v. Hischiam Ben Abdalmelek, p. 807. v. Sarir Aldheheb. Kh. Selskabs Skrift: T. 10. p. 274.

end Sandhed medfører, særdeles ere alle Talerne, som just ikke ere ilde skrevne, aabenbare digtede, allene til den Ende at vise den Jødiske Væres Ypperlighed fremfor de andre. Men Spørgsmaal bliver kun, om ei en Chazarisk Konge er i det 8. Seculo bleven Jøde, og har i det mindste tilladt Jøderne frie Religions Øvelse, uden at det just derfor haver havt de Følger, at det hele Folk er blevet Jøde, hvilket er aabenbare urigtigt, eller og at mange af denne Konges Eftermand have over i 200 Aar ogsaa været Jøder, om man end vilde tilstaae det om ham selv. Udi Cosri kaldes Landet Cozar, og negter den lærde Basnage, at saadant Land haver nogenstunde været til, hvorudi vor Holberg efterfølger ham; men jeg tænker, at denne min hele Afhandling er en noksom Giendrivelse af saadan Sætning. Den unge Baratier derimod negter ikke Chazarernes Virkelighed, men paaستاer dog, at ei alene Undersøgningen og Samtalen af den Chazariske Konge med de forskiellige Troesbædiende er digtet, men endog hans Omvendelse, og alt hvad som ellers siges i denne Bog om den Handel. Derimod beviser han imod Buxtorf, at det Brev, som R. Chasdai i Spanien har i det 10. Seculo skrevet til den Chazariske Konge Joseph, og som staaer i Buxtorfs Fortale for Cosri, er rigtig, men derimod Josephs Svar digtet, og Chasdai selv dermed bleven bedraget. Han beviser og, at disse Breve ere Grunden til Bogen Cosri, som efter og paa dem er bleven smedet. Om den videre Indhold af disse Breve, og at endog noget i Josephs kan nyttes, skal jeg handle, naar jeg kommer til Historien af det 10. Seculo. Saa meget vil jeg ikkun sige, at, om Chasdai Brev er agte, som det synes, saa har allerede i det 10. Seculo gaaet et Rygte, at der vare Jøder i Chazarien, ja endog at Kongen selv var Jøde; hvilket sidste uden Tvivl er overdrevet, da det første derimod er upaatvileligt, baade for den Religions-Frihed Chazarerne gave, hvorom mere siden, saa og fordi den Grækske Historie skriver Theophanes skriver i Begyndelsen af det 9. Seculo ved Aar 679, at ved Phanagoria, nu Taman, boede Hebræer og mange flere

Folk. Nu maae jeg spørge, om ved Hebræer andre forståes end Jøder, og dernæst om ei Phanagoria just ligger i Chazarien, i den Egn deraf som kaldtes de 9 Lande, nu Kuban. Det staaer altsaa fast, at Jøderne have boet fra det 7 Seculo af i Chazarien, og nydet frie Religions Øvelse, og, som det lader, boet sammen: Men om derfor en Chazarisk Konge er bleven Jøde, skal jeg lade være usagt, hvorvel det ikke er utroeligt, efter Chazarernes Tænkemaade i Religionen; thi de havde alleflags Religioner hos sig, saa at Kongen let kunde faae Lærde af dem alle i Tale. Selv vare de egentligen Hedninger, og nogle allerede Muhammedaner; med de Christne dreve de stor Handel, og besvogrede sig med dem. Vel sandt, at Thunmann mener, man kan læse Iberier i stedet for Hebræer; men Iberier have aldrig boet ved Havet p). Med Araberne eller Saracenerne vare Chazarerne nu vorelviis Venner og Fiender. De brøde igiennem de

A. 764. Caspiske Porte ind i Iberien eller Georgien, og skede da et stort Slag imellem dem og Araberne, udi hvilket fulde mange paa begge

A. 767. Sider. Tre Aar efter tiente Chazarer i Chalifen Almanfurs Hær, som uden synderlig Lykke gjorde Indfald i det Grækkiske

A. 770. Keiserdom. Og atter tre Aar efter gjorde 500 Slaver, mest Indianer og Chazarer, Oprør i Staden Harran, og søgte at bemestre sig den Keiserlige Skat; men Stadtholderen Al Abbas slog og adspredte dem, og lod mange af dem henrette. Siden hører man i lang Tid ikke til Chazarerne, ferend man igien finder dem indviklede i en Krig med Araberne, hvortil Anledningen var denne: Chagans Dotter var bleven forlovet med Fadhl, Søn af Stor:Vizieren Jahia, som under Chaliphen Aron Raschid formaade alting. Underveis da hun blev ført til sin Brudgom, døde hun i Bardaa, og de Chazarer, som havde fulgt hende, berettede

p) Cosri l. 1. c. 1-10. l. 2. e. 1. Buxtorffii præf. in Cosri. Herbelot, p. 1003. Basnage Hist: des Juifs T. 9. Part: 1. p.: 1. 20. Baratiier Disf. 7. dans le T. 2. de Beni. de Tudele p. 285-318. Theophanes p. 230. Thunmann Hist. Østl. p. 101.

rettede tilbage, at hun var bleven dræbt; hvorudover han strax rustede sig til Krig, og brød Aaret efter igiennem Bab ol Abouab, det er, Portenes Port, hvorved forstaaes de Caspiske Porte. Han trængte ind lige til det Landskab Mauranalhar ihjelslog mange, og bortførte over 100000 med sig *q*). Udi Elmacins latinske Oversættelse ved Erpenius kaldes Chagan uretteligen Hacan, og Chozarerne ligesaa Hararer; hvilket tilligemed de øvrige Omstændigheder med Dotterens Død, bringer mig paa de Tænker, at denne Tildragelse er den samme som jeg forhen efter Bayer har fortalt at være skeet imellem Cavades og Chagan; i det mindste lader det, at Hirrer ei ere, som Bayer vil, Oigur, men Chazarerne selv. Noget for denne Tid finder jeg, at Chazarerne have kriget med de Gothe, som boede paa Crim, og indtil den Tid havde været frie. Dette fortælles saaledes: Gotheerne vare Christne og ivrige Tilbedere af Billeder, til hvilken Ende de sendte deres Biskop Joannes til det andet Nicæniske Concilium, hvor Billedernes Dyrkelse blev stadfæstet, og Billedstormerne fordømte. Da han kom dertfra, fandt han, at Chazarerne havde giort Indfald i Crim, og indtaget Castellet Dory, fra hvilket han dog igjen uddrev dem, ja indtog endog Elufuras, maaskee Procopii Eulyfia; thi han holdt, som billigt, med Gothernes Herre, deres Fyrster og det gandske Folk. Men et Landskab af Gotheerne overgav ham i Chazarernes Hænder, hvorpaa Gotheerne underkastede sig dem. Den Chazariske Chagan sparede vel Gothernes Herre, men lod dog 17 uskyldige Slaver henrette, og Joannes indslutte i det Castel Phulis, som ogsaa siges at have havt sin Herre. Men Joannes undskydede hans Hænder, og flyede til Amastris i Ponto, hvor han efter 4 Mars Forløb fik at høre, at Chagan var død, og døde selv der 40 Dage efter. Ved denne Leilighed berettes, at Lazica var i Chazarernes Hænder, hvilket nu kaldes

H. 787.

H. 788.

H. 792.

q) Theophanes p. 291. Dion. Telmar. l. cit. p. 113. 114. Abulfaragius p. 150. 151. Elmacin l. 2. c. 6. p. 115. Bayev i Comment. Petrop. T. I. p. 459. 460.

kalbes Mingrelien. Hvorvel nu Chagan kunde have været opbragt over Joannis Flugt, da det lader, at han var givet ham til Giffel, saa sparede han dog hans Disciple, som vare i hans Bold, og skienkede dem deres Frihed, sigende, at de inter ondt havde giort *r*). Om disse Gether have vi nyligen læst i Aviserne, at de i Aar 1779. have, saavel de der boe paa Landet, som de der boe i Caffa, givet sig, tillige med deres Bisp, under den Russiske Keiserindes Beskyttelse, og alle vandret ud, hvorpaa dem Boliger ere blevne anviste i det Uzowffe Stadtholberskab.

§. XII.

Bedrifter
19. Seculo.

I det 9. Seculo finder man atter med Bished, at Chazarerne vare mægtige i Rusland; thi Polænerne ved Kiow, som da blevne angrebne af Drewlianerne, det er Skovbyggerne, maatte give Skat til Chazarerne, som boede paa Bierge der vare bevorede med Skov; og bestod denne Skat i et Sværd for hver Skorsteen. Men da Chazarerne bragte denne Skat hjem til deres Eldste, og de saae den, sagde de til Jhrsterne: denne Skat er ikke god; vore Sabler ere ifkun skarpe paa den ene Side; og Polænernes derimod ere skarpe paa begge Sider; det kan derfor engang skee, at de kræve Skat saavel af os, som af andre Foll. Og dette skeede ogsaa siden, efterat Polænerne vare blevne foreenede med Waregerne og dem af Novogrod, og derved det Russiske Rige opstaaet. Dog de herskede ei alene over Polænerne, men ogsaa over Sewerierne ved Desna Floden, over Watitscherne ved Soscha, og over Radimitscherne ved Occa, hvilke alle maatte give dem hvide Røve i Skat *s*). Hvorledes de endda vedbleve at vedligeholde Venfskabet med det græskiske Hof, men hvor uvidende de tilligemed vare i alle Konster, kan sees deraf, at deres Cha-

r) Acta Sanct. m. Junii T. 5. die 26. p. 184 - 194.

s) Gatterer Einleit. p. 983. 990. 991. 996. Nestor p. 42. 48. 49. 53.

Chagan og Beg eller Bey sendte for at bygge sig en Bye og Fæstning, til Theophilus, for at han vilde sende dem N. 838.
Folk at bygge saadan en. Han var strax villig, og sendte dem Arbeids = Folk fra Constantinopel under Opsyn af en vis Petronas, som ved Donetz eller den liden Don, endskjønt de gamle Skribenter sætte Don selv, anlagde Sarkel, af Russerne kaldet Beliweschi, nu Bielogrod, hvilke begge Navne betyde det hvide Huus, hvor Chazarerne siden holdte en stadig Besætning af 300 Mand, som de aarligen afvekslede. Og da der i denne Egn var ingen Stene, saa lod Petronas brænde Muurstone af Leer, og giøre Kalk af smaae Stene i Floden. Denne Fæstning er uden Tvil bleven anlagt for at holde ovennævnte Folk Severier og flere i Aue, endskjønt Cedrenus siger, at det skæde for at hindre Patzinakernes Streiferier, da dog Patzinakkerne ere rimeligen seener komne i de Egne, og da boede de Norden for Donetz, saa at Sarkel vidst ei kunde tiene til at tæmme dem. Hos Cedrenus kaldes Fæstningen urigtigen Markel *t*). Saa Aar efter denne Fæstnings Anlægning oppebare Chazarerne en langt større og usfatterlig Belgierning af den Grækske Keiser, navnlig at de ved hans Middell bleve omvendte til den Christne Troe: N. 848.
hvormed saaledes tilgik. Chazarerne sendte Gesandter til Keiser Michael, for at bede ham sende til sig en Mand, som kunde oplyse dem i den Christne Lære, da saavel Jøder som Muhammedaner søgte at overtale dem til at antage deres Troe, men de havde Fortroelighed til Grækernes gamle Vennskab, at de vilde raade dem det bedste. I følge dette sendte Keiseren, efter Beraadslagning med Patriarchen Ignatius, den Philosophus Constantinus fra Thessalonica, som kort for sin Død lod sig kalde Cyrillus, til dem. Denne Mand kom først til Cherson, som, efter Vidnesbyrd af
den

t) Constantinus de adm. Imp. c. 42. 91. Cont. Theoph. in C. B. T. 16. p. 56. Cedrenus T. 8. p. 415. Comm. Petrop. T. 9. p. 399-400. 401. Thunmann Destl. Wölk. p. 129.

den gamle Skribent, der har beskrevet hans Levnet, laae nær Chazarernes Land, og der opholdt han sig noget for at lære deres Sprog, hvilket Henschenius vil giere til Stavoniff, da han anseer dem selv for Slaver, hvilket de ikke vare, og som Cyrilli Biographus ei heller siger. Endeligen drog han til Chazarieu, og blev med Glæde modtagen, saa at han omvendte endog dem, der vare hengivne til den Jødiske og Muhammedanske Lære. Efter al Anseende ere de Chazarer fornemmeligst blevne omvendte, som boede paa Crim og lige over for. Og vare der længe efter baade Jøder og Muhammedaner iblant dem. At Jøderne, efter Chazarernes egen Tilstaaelse, søgte at bringe dem til deres Lære, det giør, hvad som forhen er fortalt om den Chazariske Konges Buna Overgang til den Jødiske Lærdom, ei utroligt. Ved Vortreisen vilde de anseeligen have bestaaet Cyrillum, men han undsløg sig derfor paa en adel og en Christen værdig Maade, og bad at de derimod vilde skianke ham alle de fremmede Fanger, de havde hos sig, hvilket de og gjorde. De gave og Brev med til Keiseren, hvorudi de heiligen takkede ham for deres Ophsning, og lovede derfor at blive hans bestandige Venner og Bundsforvante. Ved den Leilighed skal Cyrillus ogsaa have omvendt Mingrelier og Circasler. Angaaende de første viljer jeg heilig, siden de boe i det gamle Lazica, hvis Indvaanere vare længe forhen omvendte til den Christne Troe. Og hvad de sidste angaaer, da kommer det an paa om de stamme fra Chazarerne, thi da bliver det vel rigtigt; eller om de ere Tatarer, og især Kirgiser, og først da indkomme under Genghiz Chan og Estermand. Mange Chazarer vedbløve siden den Christne Lære, og taler Nestor om Eremiter i Chazarien. Dog Cyrillus lod det ei beroe ved dette ene Folks Omvendelse, nei, i Selskab med sin Broder Methodius omvendte han og saa Bulgarer, og Marahenser, det er, Indvaanerne af Mähren, som da strakte deres Herreskab langt ind i Ungarn; og vedbleve alle disse forenede Folk Religionen lige indtil

vore Tider *w*). Han opfandt da ogsaa de Slavoniske Bogstaver. Noget over 30 Aar efter bleve Chazarer og Uzer avindshye over Patzinakernes tilvovende Magt, et Folk der da drog om i Landene ved Wolga og Yaick. Chazarer og Uzer, som grundfede til dem, foreenede sig da sammen og jage dem ud, og toge de sidste deres Land i Besiddelse. Nogle Patzinaker bleve dog tilbage boende hos Uzerne. De øvrige Patzinaker, og deriblandt de af den Stamme Cankar, som var den stridbareste, og som først havde grebet til Vaaben imod Chazarerne, de angreb Ungarerne paa deres Flugt og Udvandring, heldst den Stamme af dem kaldet Megerer eller Madshiarer, dreve dem ud, og boede nogle Aar i deres Land. Disse Megerer havde, ligesaa vel som de øvrige Ungarer, staaet i 203 Aar i Venjskab med Chazarerne, ja i en Slags Underdanighed, og gjort alle Feldttog med dem: begge, saavel Chazarer som Ungarer, kaldes af de Byzantinske Sribenter Tyrker, de første de Østlige, venteligen fordi de boede en Tid Østen for Wolga, og da de sidste boede Westen for den, saa kunde man kalde dem de vestlige Tyrker. Levingerne af den Stad Madshar, saa kalde Circasjerne den endnu, som findes i den Astraeanske Steppe ved Floden Kuma og Bywar, ere uden Tvivl Levinget af disse Madsharers Hovedstad. Der findes endnu hvævede Kiældere, og Levinger af store Huse, med Billedhugger-Arbeid, som ikke er at foragte. Da Ungarerne vare et raat og alene krigerisk Folk, da de nedsatte sig i Ungarn, saa slutter jeg, at de ei selv have bygget denne Bye, men alene benyttet sig af den saaledes som de foresunde den, og at et ældre Folk, og maaskee Sirakerne, have bygt den. Büsching haver foran for den 5. Deel af sit Magazin anført et Chart over denne Stads Beliggenhed, og Tegninger over nogle af Levingerne. Han meener, at Ungar vil sige saa meger som en Fremmed, venteligen fordi de ere komne fra et andet

D. 99 2

Sted

u) Acta Sanct. m. Martii T. 2. p. 12-25. die 9. Assemani Kalendaris T. 3. p. 2-14. Pray Annal. Hunn. p. 308. Michovius in Novo orbe Regionum p. 457. Thuamann Hist. Wölk. p. 131. Nestor p. 76.

21. 884.

Sted til deres Sæde imellem Wolga og Don, og imellem Don og Nieper, og denne deres første Boepæl haver efter alle Grunde været langt længere Nord paa. Udi Madfcharernes Land boede Patzinakerne i nogle Aar, men maatte derfra flygte videre for Chazarerne, hvorpaa de gieng over Don, og angrebe de øvrige Ungarske Stammer, som boede midt imellem Don og Perecop eller Udgangen af Crim. Ungarerne havde indtil den Tid ingen Fyrster haft over sig, men bleve ifkun regierede af Woywoder, hvilket Navn de have laant af Slaverne. Paa den Tid var Lebedias deres Woywode, og kaldtes Stedet, hvor han opholdt sig paa; efter hans Navn, venteligen det samme som Lebedham hos Eddrisfi. Den Flod Chidmas eller Chingyl flød der, hvilken jeg ikke kiender, hvorvel den maae være en af de smaae Floder mellem Perecop og Don. Lebed betyder ellers i Slavoniff en Svane, hvilket atter viser Ungarernes stærke Omgang med Slaverne. Til bemeldte Lebedias havde Chazarernes Chagan givet for hans Tapperheds Skyld et fornemt Chazariff Fruentimmer til ægte, som han dog ingen Børn avlede med. Denne Lebedias paaferte Patzinakerne Krig, og dreve de ham ud, saa at han med endeel af sine Folk maatte vende Vester paa; og nedsatte han sig da i Atelcusi, nu Wallachie og Moldau, saa kaldet af en der flydende Flod. I det Navn Atelcusi synes det almindelige Tyrkiske Navn Atel paa en Flod at stikke. En anden Part af Ungarerne drog Øster paa, og nedsatte sig hos deres gamle Landsmænd Tyrkerne ved de Persiske Grændser. De Ungarer, som drog Vester paa, toge Beien forbi Kiow. Nu satte Patzinakerne sig i Besiddelse af det Land Ungarerne havde forladt, hvorvel dog ei ganske, saasom endeel Ungarer, venteligen Cabarderne, drog 14 Aar efter forbi Kiow Vester paa. Noget efter at Lebedias havde maattet flygte, sendte Chazarernes Chagan til ham, og bad ham komme til sig. Han kom til Skibs, og foreslog Chagan ham da, siden han var edel, klog og tapper, at ville giøre ham til Ungarernes Fyrste, dog paa Vilkaar at han skulde staae

staae under ham. Men Lebedias betakkede sig, og tilstod at han var ei skikket hertil, foreslog derimod Almutz, en anden Woiwode, eller og hans Søn Arpad, hvilken sidste Ungarerne selv valgte, og i Paashyn af Chagans Gesandter udvalgte til deres Fyrste, og efter Chazarernes høitidelige Skik udraabte dertil ved at løfte ham i Beiret paa et Skiold. Af alt dette sees den meget nøie Forbindelse imellem Chazarer og Ungarer. De Stammer, som da vare dragne affted, og hvilke tilsammen kaldtes af Fremmede Ungarer, og forhen havde staaet under Chazarerne, hedte Nece, Megere eller Madfchar, efter hvilken Stamme det hele Folk kaldte sig selv Madfcharer, Curtrigermati, hvorved Thunmann mener at Curtugurer forstaaes, Genach, Care, og Case. Nogen Tid efter komme Chazarerne i Krig med Cabarer, der stammede fra dem, og hvis Navn er endnu tilovers i det Landskab Cabardie. I denne Krig singe Chazarerne Dyerhaand, ihjelsloge endeel Cabarer, og tvungne de andre under deres Rydighed; men nogle flyede, og begave sig til Ungarerne, hvilke de lærte Chazarernes Sprog, som de endda talte ubi Keiser Constantini Tid, hvorvel Ungarerne derhos brugte et andet Tyrkisk Maal. Disse Cabarer bestode egentligen af 3 Stammer, og som de overginge alle de andre Ungeriske Stammer i Tapperhed og Styrke, saa singe de derover det Fortrin, at staae i Spidsen af de Ungeriske Krigshære, og at vare de første, som i Strid gjorde Angreb. En Fyrste stod for alle deres tre Stammer, og saaledes havde hver Ungerisk Stamme sin Fyrste, hvorvel der var en almindelig Fyrste over det hele Folk. Af denne Keiser Constantini Beretning sees, at Chazarer og Ungarer vare dog tvende adskilte Folk, og havde forskjellige Sprog, endskiont de sidste stode længe under de første. Det Tyrkiske Maal Ungarerne brugte, er vel det Sprog de endnu tale, Ungerisk og Slavonisk; men det Chazariske er venteligen med Tiden bleven forglemt af dem; saa at man derfor af de Sprog, som tales i Ungarn, intet kan slutte om Chazarer-

2. 894. zarernes Sprog. Nogle Aar efter Cabarernes Flugt blev Ungarernes Land overskaldet af Bulgarer Sønden fra, og Patzinaker Norden fra, imedens de selv vare dragne imod Moraverne Keiser Arnulph til Hielp. Herover gjorde Patzinakerne stor Fremgang, saa at Ungarerne funde deres Land ved Tilbagekomsten øde og fordærvet; hvorover de forlode det, og nedsatte sig i nu værende Ungarn og Siebenbürgen; hvorpaa Patzinakerne derimod toge i Besiddelse Ungarernes forrige Land. Og herved bleve Patzinakerne saa mægtige, at de strakte sig fra Donau lige til Sarkel ved Donetz, en Længde af 240 Mile v). Disse Omveltninger og Udvandringer have uden Tvil meget svækket Chazarernes Magt, og bleve Patzinakerne dem efterhaanden farlige Naboer, et Folk hvis Navn skal efter Kulczynski x) betyde saa meget som Forbrændelse; fordi skriver han at de have forbrændt levende Mennecker til deres Guder; da jeg dog snarere troer at herved sigtes til deres Magt, at de ligesom forbrændte alle Ting om sig. Patzinakerne maade dog da have forladt Landet Sønden for Donetz, siden man efter denne Tid finder det i Chazarernes Magt; derimod besadde de Landet Norden for Donetz lige til Sarkel. Dog Patzinakerne vare ei de alene, som satte Grændser for Chazarernes Rælde, men endog Russer og Vareger. Disse sidste vare fornemmelig Svenske, men der vare og Norffe, Danske, ja endog Engellændere iblant dem. Indvaanerne af Novogrod kaldte dem til Hielp, og siden ginge nogle af dem til Kiof, og herskede der over Polænerne, hvorved disse sidste unddroge sig Chazarernes Herredømme. Derefter kom den Vareger Oleg, som de Islandske Skribenter kalde Orvar Odd,

og

v) Garber i Busch. Magaz. T. 5. p. 533-536. Geogr. Nub. clim. 6. Part. 5. p. 261. Schwandtneri Scr. Ung. T. 1. c. 7. p. 6. Thunmann Nord. B. p. 161. 162. Constantinus de adm. imp. c. 37-40. 42. S. Sessl. Skrift. T. 10. p. 264. 272. 276-279. Buxtorf, præf. in l. Cosri. Thunmann Hist. B. p. 132. 133. 138. 150.

x) Ap. Asfemanum in Calend. T. 3. p. 222.

og som uden Tvil har været fra Norge, med en stor Hær af Væ-
ger, Slaver, Tschuder, det er Estlandere og Finner, Me-
rer fra Rostow, og Krivizer, der boede ved Smolensko,
hvilke han alle havde vidst at foreene sammen under Herredømmet af
Ruric og han Son Igor, hvis Feltherre han var. Han indtog
først Smolensko, derefter Lubetsch, nu Lubiecz i Landska-
bet Tschernikow ved Nieper, og endeligen Kiow, og fra den
Tid af fik dette Rige Navn af Rusland. Aaret efter undervang
han Drewlianerne, derpaa Severierne, som han paalagde en
ringe Skat, med Befaling ingen at give til Chazarerne; thi jeg
er deres Fiende, lagde han til, men I skal ikke frygte for dem.
Derefter sendte han til Radimitscherne, og lod spørge, hvem de
betalte Skat til. De svarede: til Chazarerne. Betaler ikke
til dem, lod Oleg da sige, men til mig. Hvorpaa de for hver
Person betalte hant en Penge, ligesom forhen til Chazarerne.
Saaledes mistede disse deres Skat-Lande i Rusland; og derpaa be-
gyndte det Russiske Rige ugemeen at vore. Ungarernes Udvan-
dringer, som vedbleve uophørlig lige fra 888. til 898, kunde ei hel-
ler andet end svække dem y). Imidlertid vedbleve de dog endnu en
Tid lang at forestille en anseelig Stat, som besad Nord-Delen af
Crim, en stor Deel af det nu værende lille Tatarie Sonden for
Donetz, og anseelige Strækninger i Kuban, Cabardie, og
som det synes, til Wolga; hvorimod Egnen ved Derbent vel
haver været i Uzernes Hænder, som dog vare med dem forbundne.
I det ringeste finder man ei, at Chazarerne have mere ført Krig
med Chalipherne. Venkabet med de Grækske Keisere blev der-
imod ved, og havde de Chazarer i deres Livvagt. En Deel af
dem blev engang fanget af den Bulgariske Konge Simeon, og ef-
ter den Tids vilde Krigsbrug deres Næser opskaarne, og de i den
Tilstand sendte tilbage z). I det 9. Seculo skrev den saa kaldte
Geo-

N. 882.

N. 883.

N. 884.

N. 885.

N. 888-898.

y) Neffor p. 49-53.

z) Leo Grammaticus in C. Byz. T. 6. p. 379. Anonymus T. 16.
p. 164.

Geographus af Ravenna *a*), som siger, at mange Floder ginge igiennem Chazarernes Land, og deriblant den store Flod Cuphis; hvoraf sees, at de endnu have eiet Landet ved Bugten af Necropyli.

§. XIII.

Bedrifter i
10 Seculo.

A. 935.

A. 950.

I det 10. Seculo vedvarede Venfæbet imellem Græker og Chazarer. De som tiende Grækerne vare nu samlede i en Hob, et Corps for sig, og betiente den Grækfiske Keiser Romanus Lacapenus sig af dem paa et Felttog hans Krigshær gjorde til Italien, og havde hver af dem da dagligen 12 nummi i Sold. Keiseren gjorde og mere Væsen af deres og Bulgarernes Konger, end af de andre omliggende Folkes, endog Ruffernes; saa at naar de skreve dem til, bleve Brevene forsynede med en gylden Bull af Værdie af 3 solidi, da de andre derimod maatte lade sig nøie med Værdien af tvende. I Brevet kaldtes han den ædelste og mest skinnende Chazarernes Chagan *b*). Midt i dette Seculo levede R. Chasdai, om hvilken forhen er bleven talet. Nu er Brevet fra den Chazariske Konge Joseph til ham vel digtet, saavelsom Kongen, men imidlertid forekomme dog mange Omstændigheder i Brevet, der ere sande, hvilket baade Tingenes egen Natur viser, saa og andre Skribenters Vidnesbyrd. Deri staaer, at Landet Chozar strækker sig imod Østen til en Flod nær Havet Gargan, (det er det Caspiske Hav, som nogle østerlandfke Geographi kalde Jorjan, fordi det Landskab Jorjan i Persien støder Sønder paa til det) paa 4 Maaneders Reise. Ved Floden boede mange og talrige Folk, hvor der vare befæstede Stæder, som alle betalte Skat til Chozarernes Konge. Derfra een Maanedes Reise langs bemeldte Hav boede Folk, som og vare dem underdanige.

a) l. 4. c. 1.

b) Constantinus de Cærim. l. 2. c. 44. p. 381. c. 48. p. 393. 399. c. 49 p. 400.

ge. Imod Sønden boede 15 talrige Ffolk til Bab Abuab (det er Derbent) som boede paa Biergene af Basfa (maaskee Caucasus) og Tanat (vel Tanais) indtil den sorte See, paa en Længde af tvende Maaneders Reise ved den sorte See, hvilke ogsaa gave Skat. Vester paa boede 13 talrige Ffolk, som og vare sffarskyldige. Nord paa gif den store Flod Iuzzag, hvorved boede et taltigt Ffolk af samme Navn i aabne Stæder, og indtog al Orken lige indtil Higriernes Land (hvorved maaskee forstaaes Oigur eller Ugri, ogjaltfaa sfulde denne Flod blive den nordligste Deel af Wolga. Donau kaldtes ellers ogsaa Joza, som maaskee har været et almindeligt Navn paa Floder.) Deres Land strakte sig fire Maaneders Reise i Længden og gave de Skat til Chazarerne, hvis Konge boede ved Udløbet af Juzzag (Wolga), og hundrede Rufferne i at brude ind, og førte derfor store Krige med dem, thi ellers vilde de trænge igiennem, og ødelægge alt Landet indtil Bagdad. Efter alt dette siges, at der vare 3 Hovedstæder i Chazarien. I den eene boede Dronningen, og var den med sine Forstæder 50 Parasanger, det er 30 Mile lang (hvor man kan kiende Digt og Prælerie). Der boede Jøder, Muhammedaner, Christne, og Ffolk af allehaande Tungemaal. Den anden var 8 Parasanger lang, og lige saa bred. I den tredie boede Kongen selv med sine Hoffinder. Floden gif tvært igiennem den, og var denne Bye 3 Parasanger lang, og lige saa bred. Der boede Kongen hele Vinteren, men i Martio reiste enhver til sin Bye og sit Huus, og var der ingen Trætte eller Uoenskab at høre. (Dette er vist overdrevet; imidlertid lagde Chazarerne sig dog mere efter Fredens Konstler end alle andre Ffolk paa de Kanter;) Kongen selv reiste da ogsaa med sine fornemste Mænd tyve Mile til den store Flod Varshan eller Orschan, og derfra reiste han sit Rige rundt om, udi hvilket faldt ikkun liden Regn, men dog havde det mange og fiskerige Floder, saa og gode Agre, Wiinbierge, Hanger og Frugttræer, (hvilket især passer sig paa Egnen ved Astracan, og ved det Caspiske Hæv.) Kongens rette Hovedstad laae paa en Øe, og strakte sig hans Hauge indtil Havet Gargan paa en Læng-

de af 30 Parasanger. (Naar det overdrevne fratages, passer alt dette sig paa Byen Astracan). I det Brev Chasdai selv skrev, som uden Tvivl er ægte, siges, at Landet Cozar var 270 Mile langt, og at det laae paa den 47. Grad Norder Brede (hvilket passer sig heel vel paa Byen Astracan, som ligger paa $46\frac{1}{2}$ Gr). At Gesandtere fra Harasan (maaſkee Chorasan) til Abderrahmen Konge i Corduba havde sagt ham, at Landet Cozar var til, hvileket Gesandtere fra Constantinopel siden havde bekræftet, med Tilføg, at fra dem og til Cozar vare 15 Dages Reise til Søes, men at der til Lands laae mange Folk imellem dem, og at der undertiden komme Skibe fra Cozar til Constantinopel, ladte med Siff, Huder, og andre Vare, saa og at de stode i Forbund med dem, og at de stittigen sendte hverandre Gesandtere og Gaver til: De vare mægtige og stridbare, og havde talrige Krigshære, hvormed de undertiden gjorde Indfald i andre Lande. Fremdeles beretter han, at man kunde faae Brev did paa tvende Maader, nevnlig til Jerusalem, og saa videre til Nisibis, Armenien, Barad, Cozar; eller og Slavonien og videre til Ungarn, Grækenland, Bulgariet, Chozar. Saavidt Chasdai. Men af alt dette sees jo tydeligen, at han har havt et ret Begreb om Chazarernes Beslignenhet, hvorvel hvad han siger om Chazariens store Magt, passer sig bedre paa det 7. 8. og 9. Seculum end paa det 10de, da Patzinaker og Russer havde sat dem Grændser c). Ved selv samme Tid som Chasdai beskriver Keiser Constantinus Chazarien saaledes: Uzerne kunne, som Naboer, paaføre Chazarerne Krig; Fyrsten af Alanien ogsaa, fordi hines Land grændser til de ni Chazariske Landskaber, hvilkke, naar de plyndres, opvække Mangel hos dem, fordi de forshue dem med alle fornødne Levnetsmidler: Saasnart Chazarerne vare Uvenner med den Grækske Keiser, kunde han tilføie dem stor Skade, ved at lægge sig i Veien for dem, og usformodentligen at anfælde dem, naar de reiste til

c) Buxtorf præf. in Cosri. Basnage Hist. d. Juifs T. 9. Part. I. p. 10.
II. Baratier dans le 2 Tome de Benj. de Tudele p. 297-306.

til Sarkel, til de ni Landsfæber eller til Cherson, fra hvilken Stad saavel Indvaanerne, som de Keiserlige, handlede til Chazarien ved Patzinakernes Middell. Saa snart den Alaniske Fyrste hindrer Chazarerne Afgang til bemeldte Stæder, saa er der en dyb Fred i bemeldte Landsfæber; thi Chazarerne frygte den Alaniske Fyrste, og ere ikke i Stand til at føre Krig med begge. Bulgarier, som kaldes det sorte, kan og paaføre Chazarerne Krig. End videre bliver Constantinus ved, talende til sin Søn, de nordiske Folk ere meget gierrige og umættelige; dersom enten Chazarer, Tyrker (det er Ungarer), Russer, eller andre, forlange Keiserlige Klæder, Kroner, eller Fruentimmer-Klæder, ja vel og den Grækske Jld, for en og anden Tjeneste, saa skulde han undskyldes sig med, at Keiser Constantinus den Store havde forbudt det; og ligeledes, om de forlangte at besøge sig med det Keiserlige Huus. Af alt dette sees, at Chazarernes Magt havde udi Constantini Tid meget aftaget, saa at endog Alanernes Fyrste kunde trodses dem, og at deres Herskab paa Crim, og i de ni Lande, der laae lige over for udi Asien, var da meget vaklende. Man seer og heraf, at de da dreve temmelig Handel; thi derfor reiste de til Cherson og de flere Stæder. Naar alt dette, tilligemed hvad forhen er anført af Josephs Brev, overveies, saa synes det at det egentligste Chazarien, hvor deres rette Sæde var, haver i det 10. Seculo lagt ved Wolga, hvor og deres Hovedstad laae; hvorfor og de sorte Bulgarer, som boede Norden for dem, kunde beskrige dem, af hvis Hovedstad Bulgar endnu store Levninger sees imellem Simbirsk og Casan. Men jeg maae dog tilstaae, at siden lader det, at Constantinus har ved det sorte Bulgarie forstaaet enten det nu værende Bulgarie, eller og Bessarabien og Moldau, hvilket sidste kaldes endnu Cara Bogdan, der er, det sorte Bogdanien; og har han maasske kaldet disse Lande Bulgarier, fordi der boede Blacher eller Valacher, hvilke mange Skribentere have, hvorvel uretteligen, blandet med Bulgarer: I det mindste siger han paa et andet Sted, at Russerne seilede ud

af Nieper til det sorte Bulgarie, Chazarien og Syrien, skal være Siriade ved Pontus; thi til Syrien gik vel ikke deres Seilads. Smidertid beholdte dog Nord-Delen af Crim og de ni Landsskaber længe det Navn Chazaria, og besadde Chazarerne dem ogsaa endnu en Tid lang, hvorvel ei med den Fasthed som tilforn. Da Sarkel laae ved Donetz, og altsaa langt fra Alanien, hvilket ligger Sønden for Floden Cuban, og grændser til Mingrelien, saa sees, hvorvidt Alanerne have streifet, at de have kunnet overskære Veien mellem Astracan og Sarkel. Fremdeles bliver Constantinus ved at fortælle, at Patzinakernes Land laae fem Dages Reise fra Chazarien og Uzia, det er 30 Mile, hvorved ei maae sigtes til det Chazaria, der laae Sønden for Donetz, men til det der laae ved Wolga, og hvoraf man kan slutte, at en øde Egn haver paa den Side ligget imellem Chazarer og Patzinakerne, saa og at Chazarer og Uzer have boet tæt sammen: Fra Patzinakerne til Alanerne vare 6 Dages Reise eller 36 Mile; hvoraf sees, at Patzinakerne have da maattet strække sig til Don, og det ei langt fra det nærværende Azow, som da har været Chazarernes Grændser paa de Kanter. Patzinakerne boede og nær op til Cherson (hvilken da eiede Lande ved Liman og Østen for Nieper; saa at man derfor ei haver nødig at sætte Patzinaker paa Crim, thi de boede da ei alene Westen for Nieper, men og Østen for den, hvorvel noget høiere op.) Men, bliver Constantinus ved, de boede end nærmere Bosporus; hvoraf man næsten maae slutte, at de dog have eyed noget paa den Østre Side af Crim, eller og strækket sig Sønden for Don ind i Asien, ei langt fra de 9 Landsskaber; hvorom man dog ellers ingen Efterretning har, og som venteligen ogsaa har kun været en kort Tid. Ved Sarkel stødte ellers begge disse Følles Lande sammen, endda udi Constantini Tid. Den Flod Ukruch, og dens Arm Chadir, anseer Bayer for Cuban; Burlik for Udløbet af Mæotis i Pontus, Fæstningen Tamatareha for Tamara, og Den Atech for den store Øe midt i Bosporo, og lige over for Taman; og
forklarer

forklarer han alle disse Navne, samt flere hos Constantinum, ei ulykkelige af det Tyrkiske Sprog, som han mener Chazarerne have talet. Men endskjønt jeg gierne vil tilstaae, at der kan have været Lighed, ja maaffee endog megen, imellem begge Sprog; saa maae dog agtes, at Chazarerne vare af de gamle og ægte Tyrker, de nærværende Othomaniske Tyrker ere af de nyere og uægte. Dog vil jeg ved denne Leilighed ei drive paa, at Ungarerne og kaldes Tyrker, og at de længe vare forbundne med og en Art Undersaatter af Chazarerne, saa og at Slet ingen Leilighed findes imellem de nu værende Othomaniske Tyrkers og Ungarernes Sprog, men vel megen imellem disse sidstes og Finnernes; og mindre vil jeg slutte heraf, at de gamle Tyrker og Chazarer have talet Finnsk; thi jeg haver forhen viist, at Ungarerne havde allerede i det 9. Seculo deres eget Sprog, foruden det Chazariske, som de og talede. Men at komme til Bayer igien, da viser han, at en Strækning Land Østen for Nieper tilhørte ved denne Tid Chazarerne, lige fra Øverbarten ved Crarium indtil Bandsaldene, hvorfra Patzinaker siden boede *d*). I Anledning af hvad jeg nu har anført om Chazarernes Handel, vil jeg videre udføre denne Sag. Bayer *e*) antager, at de for deres Handels Skyld have søgt at beholde den nu edelagde Stad Tanais, som laae ved denne Flods Udøb ei langt fra det nu værende Azow, og det lykkes dem, uagtet Patzinakernes tiltagende Magt i de Egne. Derbent var og i de Tider en Samlingsplads og Stapelstad for alle Handlende fra Tabarestan, Jorjan, Dailem eller Ghilan, saa og for dem af Assarir eller Schirvan, og for Chazarer og andre Kaffere eller Wantroende, som Abulfeda *f*) kalder dem. I den Stad alene gjordes i den hele Egn Lintoi, der vorede Safran, og didhen bragtes Slaver fra de Nordiske Folk. Noget efter kalder Abulfeda

K r r 3

da

d) Constantinus de adm. imp. c. 10. 11. p. 6. 12. 13. 37. 42. Pallas Reise in Rusland p. 121-128. R. Selsk. Skr. T. 10. p. 270. 271. 272. Comment Petrop. T. 9. p. 370. 377. 378. 379. 388. 398. 399.

e) Begeh. v. Azow. p. 41.

f) Abulfeda i Büschings Magaz. p. 307. 316.

Da Derbent Chazarernes Derbent, venteligen baade fordi den længe var Grændsen mellem dem og Perfer, saa og for den store Handel de der dreve. I den Fabel en Muhammedanff Skribent af 9. Seculo beretter g), at et Arabiff Skib blev drevet fra det Caspiske Hav ind i Pontus, og derfra ind i Middelhavet, synes mig og at stille en mørk Beretning om Handel fra Indien af over det Caspiske Hav til Pontus, og saa videre; og denne maae være bleven drevet ved Chazarerne, som det eneste handlende Folk mellem Pontus og det Caspiske Hav. Vel sandt, at de Indiske Vare bleve ogsaa hentede fra Havnen Berenice i Ægypten over det Røde Hav, fra Ptolemæernes Tid af og lige til Portugiserne funde Veien om Cap; men den anden Veie igiennem Persien, eller og nord om det Caspiske Hav, ved Caravaner fra Indiens nordre Deele, er og meget gammel. Der have fra de ældre Tider boet Østen for det Caspiske Hav Bucharerne, et handlende Folk. Ja det lader endog af Plinio h), at Handelen har undertiden taget Veien over det Caspiske Hav selv, og siden op ad Floden Kur, og til Phasis; thi der var ikkun 5 Dages Reise mellem begge disse Floder. Ja Strabo i) siger endog, at Aorserne, et Folk, der boede paa Vestsiden af det Caspiske Hav, og til Tanais, imodtog fra Meder og Armenier Mediske og Babyloniske Vare, hvilke de siden bragte videre paa Cameler, venteligen til Staden Dioscurias, som laae ved Pontus, og som var en afmindelig Samlings- og Handels-Plads for alle omliggende smaae Folk, 70 i Tallet, eller efter andre 300, hvoraf hvert havde sit Sprog. Dette sidste synes vel noget utroeligt, men de Billedes nu varende Tilstand i America gjør det ei ganske usandsynligt; hvortil kommer, at Europa og Nord-Asien vare i de ældre Tider vel omtrent i samme Tilstand, hvoraf den første er kun udfkommen efterhaanden, og den sidste stikker endnu deri. Disse Aorser bleve rige ved denne Handels,

g) Anc. relat. des Indes p. 73. 74.

h) l. 6. c. 19. p. 679.

i) l. 11. p. 767. 772. 773.

del, og prydede sig derfor med Guld. Efter Aorsernes Undergang komme Chazarerne op, og dreve Handelen. Efter dem faldt den i Bulgarernes Hænder ved Wolga, og siden i Hansesædernes, som havde deres Oplag i Novogrod, og førte Varene derfra til Wisbye og videre. I det 11. Seculo, noget forhen og efter, vare Iulin, Iomsborg, og flere Wendiske Stæder Oplags-Pladserne, og bleve Varane af dem hentede i Ladoga og Novogrod udi Rusland, hvorhen Bulgarerne venteligen have ført dem. Og paa denne Vej er det at Perler, Silke, og andre Varer fra meget gamle Tider komme til vort Norden; saa at det endog lader, at Silke har i de ældre Tider været mere gangt her end i Europæ sydlig Deele. Dog da dette ei egentligen vedkommer mit Forehavende, vender jeg mig til Chazarerne igien. Edrifi *k*) den Araber- som skrev i det 12. Seculo, beretter, at Kiebmændene droge med deres Vare over det Caspiske Hav, fra Muselmannerues Land til Chozar. Denne Beretning passer sig gandske got paa det 10. Seculum og forhen, men om den passer sig paa det 12, tviler jeg paa, i det mindste var da Chazarernes Stat næsten forgaaet, hvorvel Landet endda tildeels førte Navn efter dem. Et handlende Folk maae nødvendig med Tiden faae Stæder, saa gif det og Chazarerne. Deres fornemste Stad var Khozar eller Athel, nu Astrakan ved Wolga, som laae 11. Dages Reise fra Derbent, eller 66 Mile, hvilket kommer herligen overeens med Astracans Beliggenhed. Midt imellem disse Byer laae Samandar 4 Dages Reise eller 24 Mile fra Derbent, og synes derefter at maae være Terki. Floden gif midt igiennem Byen Athel, paa dens Vestre Side boede Kongen, og paa dens Østre Side Kiebmændene og Almuen. Byen var næsten 3 Mile lang *l*). Denne Beskrivelse kommer got overeens med den forhen anførte

k) Geogr. Nub. clim. 5. Part. 7.

l) Herbelot v. Khozar p. 1003. *Witsen Noord-en Ost-Tartarye* p. 498. 708. *Mg. W. Hist. T. 21. p. 251. Geogr. Nub. Clim. 5. Part. 7.*

anferte af Josephs Brev. Paa et andet Sted legger Eddrisi *m*) Staden Chazaria ved Pontus og en Flod, og siger, at Chazarerne have Navn af den; og maae herved mærkes, at det er ham som kalder den foregaaende Athel efter Floden Athol eller Wolga. Hvilken Bye han egentligen forstaaer ved denne Chazaria, skal jeg ikke sige, men den maae have ligget i de saa kaldte 9 Landskaber, som tilhorte Chazarerne. Næst Khosar var Balangiar den fornemste Bye, som dog den Arabiske Skribent Al Bergendi gjør til Hovedstaden, og lægger paa den 36. Grad 30 Minuter Norder Brede, hvilket synes at giøre den til Astracan, hvorvel Kehr hos Strahlenberg vil lægge den ved Udøbet af Floden Jaik. Abulfeda gjør den og til Astrakan, naar han siger, at den er Chazarernes fornemste Bye, og den samme som Atol, uden Tvivl Eddrisi Athol. Abulfeda anfører for dette tvende Arabiske Geographos. Den Persiske Astronomus Nasireddin, som skrev ved 1260, lægger i sine Tavler Balangiar, den Chazariske Konges Hovedstad, paa Længdens 85. Grad 20 Minuter fra de Canariske Øer, og paa den 46. Gr. 30 Min. Norder Brede, og alt det samme siger ogsaa den Tatariske Astronomus Ulug Beig, som skrev ved 1440. Men at de begge, heldst den sidste, tale endnu om Chazarers Hovedstad paa en Tid, da den Chazariske Stat ei mere var til, det gjør de som Samlere, der blande nyt og gammelt iblant hinanden. Alt dette bringer mig paa de Tanker, at Balangiar har virkelig været samme Bye som Chozar, Echol eller Astrakan, endskjønt Eddrisi taler om den, som en Bye for sig, og beretter, at den mægtige Persiske Konge Nuschirvan eller Chosroes I. har anlagt den *n*). De øvrige Stæder være Sarai, som laae paa en Slette tvende Dages Reise fra det Caspiske Hav

m) Geogr. Nub. clim. 6. Part. 6.

n) Herbelot p. 181. v. Balangiar, p. 1003. v. Khozar. Strahlenberg p. 195. Abulfedai Büsch: Magaz. p. 365. Nasireddin in Geogr. Gr. min. Hudsoni p. 100. Ulug Beig ibid. p. 132. Geogr. Nub. Clim. 5. Part. 6. p. 242. Witsen p. 749.

Hav imod Norden, hvor den længste Sommer-Dag var 17 Timer; Floden Wolga gif forbi den, og laae Bnen paa Flodens Østre Side: Orak, som laae paa den Vestre Side, stod under den. Der var en stor Samlingsplads for Kiøbmand og Tyrkiske Slaver. Uzbekernes Khan ogholdt sig der o). Dersom Levningerne af Saraje eller Czaregorod ei laae saa langt Nord, saa skulde jeg troe at Sarai havde ligget der. Imidlertid kommer Beliggenheden atter temmelig overeens med Astracan, som desuden var de Tatariske Kongers Opholdssted indtil 1554, da Iwan Basilowitz indtog den. Desuden betyder Sarai et Huus, et Pallads, hvoraf Serrail er kommet. Siah Couch, det er det sorte Bierg, laae paa en Ø ved Udgangen af Tanais, og synes at være den gamle Stad Tana, nu værende Azow p). Om Phanaguria og Sarkel har jeg forhen talet, og om Derbent eller Bab Alabub ogsaa. Men foruden disse skulde endda følgende Stæder have ligget i Chazarien: Kuran, Hadran, Segefan, Samandar maaskee Terki, og Albaidha, hvilke tvende sidste Nuschirvan skal have bygget. Ei alene Beliggenheden af Chazarien gjorde den beqvem til Handel, men og de Grundsætninger dette Folk havde, nemlig at give frie Religions Øvelse til alle Folk; en saa billig, en saa naturlig Grundsætning, men som dog oftere frembringes ved Bindsøge, end ved Mennekkierlighed og Mildhed. Deres første Religion var den hedniske, men siden saae man nogle af deres Konger at være Jøder, og andre at være Christne. Man fandt derfor Jøder, Christne, Muhammedaner, Hedninger, at være blandede sammen i Chazarien, og den eene ikke at forfølge eller bagtale den anden for Troens Lærdomme, Tak være Handels-

o) Herbelot p. 759. v. Sarai. p. 1003. v. Khozar.

p) Herbelot p. 1008. v. Siah Couch. p. 1003. v. Chozar. Geogr. Nub. Clim. 5. Part. 6. p. 242.

- delsgeisten! *q*) Men nu vil jeg igien vende mig til Chazarernes øvrige Bedrifter i dette 10. Seculo. Den stridbare Russiske Konge Swietoslav drog imod Watitscherne ved Occa og Wolga, som endda gæve Chazarerne i aarlig Skat en Skilling af hver Ploug, og fordrede den af dem. Derpaa kom det til et stort Slag
11. 964. imellem ham og Chazarernes Chagan, hvorudi han seirede, og indtog derpaa Staden Beliwesch eller Sarkel, undertvang ogsaa Jaferne, det er Uzerne, venteligen dog ikkun en Deel af dem, saa og Kasogerne, der boede i Casachia, hvilket er Cosacker-
11. 966. nes rette Fæderneland, og laae ved Pontus Euxinus. Deres- ter undertvang han Wätitscherne, og paalagde dem samme Skat, som de havde forhen givet Chazarerne *r*). Men endskient Cha-
11. 970. zazarerne havde nu lidet saa megen Afbræk, saa nævner dog Liut- prandus Biskop af Pavia *s*), som selv var paa de Tider Gesandt i Constantinopel, dem iblant de Folk, der boede Norden for be-
11. 985. meldte Bye. Noget efter finder jeg, ut Swetoslavs Sen Wo- lodimer haver havt Tyrker i sin Hær mod Bulgarerne ved Do- nau, som det lader; men om Chazarer forstaaes ved disse Tyrker, skal jeg ikke sige, eftersom Nestor kalder dem ellers allevegne Ko- farer; men paa den anden Side finder jeg ellers intet andet Folk mere paa den Kant, som kunde kaldes Tyrker. Paa den Tid søg-
11. 986-988. te Bulgarerne ved Wolga, der vare Muhammedaner, Ca- tholikerne fra Rom, Jøderne fra Chazarien, og Grækerne fra Constantinopel, hver at overtale Wolodimer og hans Folk til deres Troe; men han antog de sidstes. Dette, saa og at Jøderne boede i Chazarien, gier mig det atter meget troeligt, at Jøderne have og forhen søgt at omvende Chazarernes Konge, og venteli- gen

q) Herbelot p. 1003. v. Khozar. G. Nub. Clim. 5 Part. 8. p. 244. Asf. Kal. T. 3. p. 4-12. Act. Sanct. m. Mart. T. 2. d. 9. p. 19-22. Barätier dans le 2. T. de Benj. de Tudele. p. 305. 308. 311. Bux- torf. præf. in Costi. Theophanes in Corp. Byz. T. 6. p. 236.

r) Nestor p. 85. Thünmanns østl. B. p. 157. 158.

s) lib. 1. c. 3. apud Reuberum p. 92.

gen naaet deres Hensigt. Førend Wolodimer lod sig døbe, beleirede og indtog han Cherson paa Crim, og skilte saaledes Grækerne ved den, samt indskrænkede Chazarernes Magt paa de Kanter, hvilken tog af ligesom Ruffernes tog til. Ja det lader endog at Wolodimer har underkastet sig de ni Landskaber, og derved tilføjet Chazarerne det smerteligste Tab; thi i det mindste er det vist, at han satte sin Søn Mftislaw til at herske over Staden Tmutarakan, det er Tamartacha eller Taman; og lader det at denne Mftislaw haver siden regieret over Chazarerne, i det mindste over endeel af dem ^z).

§. XIV.

Men endnu forestod Chazarerne et større Stod, nemlig ^{Bedrifter i} den Græfiske Keiser Basilins, og den Ruffiske Konge Swetopolk i Kiow, en Søn af Wolodimer, hvilken Cedrenus uret- ^{det 11. Seculo.} teligen kalder Sphengus Wolodimirs Broder, forenede sig sammen, og oversulde Chazarien. Den Græfiske Flode og Hær ^{N. 1015.} anførtes af Mongus Andronici Søn; og vare de forenede saa lykkelige i det første Slag at fange den Chazariske Fyrste Georgius Tzuli Søn, som efter Navnet at dømmes har været Christen; hvorpaa de indtog Chazarien, og deelte sig formodentlig i det, saa at Grækerne vel have beholdt Crim, og Rufferne hvad der laae paa det faste Land Sonden for Donetz ^u). Og herved gif det Chazariske Rige næsten til Grunde; thi endskjønt baade Ruffer og Græker bleve siden af Uzer eller Comaner fordrevne fra de Lande Chazarerne havde øyet paa Crim, og Sonden for Donetz, saa hialp det dog ikke Chazarerne, endskjønt Crim beholdt længe Navn efter dem, og der og venteligen have længe vedblevet at boe mange af dem. Det synes og, at Uzerne ^{have}

S s s 2

^z) Nestor p. 99 - 109. Thunmanns Hist. Bølf. p. 158. Bayer Begeb. von Azov p. 45.

^u) Nestor p. 117. Cedrenus C. Byz. T. 8. p. 556.

- have skilt Chazarerne ved deres Rige ved Wolga, i det mindste herskede der lutter Uzer, og ingen Chazarer, da det store Tatariske Indfald skeede i det 13. Seculo; og denne Forandring troer jeg beqvemmeligst at kunne være skeet paa denne Tid, da Chazarerne vare saa meget svækkede, og bleve angrebne paa alle Kanter. Imidlertid lader det dog, at Chazarerne have endda vedligeholdt et frit og uafhængigt Rige, indtil bemeldte store Tatariske Indfald, og som alle deres andre Lande vare erobrede, saa veed jeg paa intet andet Sted at finde det end i nu værende Cabardie, som ligger inde i Landet, og midt imellem den sorte Søe og det Caspiske Hav. Det lader ellers, af Nestor og Dlugossus den Poliske Historieskriver, at Uzerne have bemestret sig en stor Deel af Chazarernes Handel, og ei overladt den til Bulgarerne alene v). Men nu at komme til hvad der videre efter Tidens Følge er hændet Chazarerne, saa finder jeg, at den Russiske Prinds Mstislaw, der regierede i Taman, har undertvunget Cosackerne, der boede sydligere end Chazarernes ni Landskaber, og at han derpaa er draget ud med dem og Chazarer at stride imod sin Broder Jaroslaw, som herskede i Kiow, hvorvel de nogle Aar efter gjorde Fred sammen, saa at Mstislaw beholdt alt hvad der laae Øster for Nieper, og Jaroslaw hvad der laae Westen for den, tilligemed Novograd. Men endeel Aar efter døde Mstislaw, og arvede derpaa Jaroslaw ogsaa hans Lande, tilligemed hvad han eiede i Chazarien x). Noget for denne Tid beretter vor Snorro, at Harald Haardraade, som da var Høvedsmand over Varegerne eller Varingerne, i Grækenland, (det er, de Nordiske Folk, Danske, Norske, Svenske ic. som tiente den Græenske Keiser) drog med dem og Grækerne, ansætte af den betømte Georgius Maniaces, vidt og bredt om paa de Græenske Øer, og indtog dem meget ved

v) Suhm von den Uzen, im Anhang zu dem Deutschen Nestor p. 282, 283, 291. 292. 303. Nestor p. 151, 152. Dlugossus l. 4. col. 351, 352. Anna Comnena C. Byz. T. 11. l. 10. p. 215.

x) Nestor p. 123-125.

Land fra Kufforierne (det er,) Chozarerne. Jeg slutter, at ved disse Grækiske Der made her Crim og flere forstaas, hvorved det bliver rimeligt, at Chazarerne havde der gjort Opstand imod Grækerne, og søgt at aflaste deres Aag. Ved denne Leilighed kan jeg ikke efterlade at anføre, at vor Snorro paa et andet Sted nævner og Patzinakerne, naar han siger, at Keiser Alexius kom til Pezina Vold, det er, Patzinakernes Mark, da han drog i Krig mod Blacchumanna Land 3: Blacherues eller Vallachernes Land. Med disse Haralds og Georgii Seievindinger over Chazarerne mener jeg at det og har Sammenhæng, som Cedrenus og Zonaras berette, at Alda, af Fødsel en Alaner, og Enke efter Georgius Fyrste i Abasgien, (hvilket laae Senden for Chazarernes ni Landskaber) overlod til Keiseren det faste Slot Anacuphis, hvorfore Keiseren gjorde hendes Søn Demetrius til Magister militum; men noget efter opbevædede Pancratius Fyrste i Abasgien (hvilket jeg slutter at have været bemeldte Aldæ anden Mand) Forbundet med Grækerne, og igientog de Fæstninger og Stæder, som han forhen havde overladt til dem y). Hos Nestor forekommer siden ved de Aar 1054, 1060, og oftere, Tyrker, der beskrives som Hedninger og Ruslands Fiender, i hvilken første Henseende jeg neppe skulde troe at de have været Chazarer; thi iblant dem vare da vist flere af andre Religions-Forvandre; desuden synes de da at have været alt for svækkede til at kunne gjøre saa jævnlige Indfald i Rusland. Efter Iaroslaws Død finder jeg adskillige Rusiske Prindsfer efter hinanden at have regieret i Taman og omliggende Egne, som Gleb, Rostislaw, der tog Stat af Cosackerne, og andre omliggende Folk, men regierede ifkun eet Aar. Siden finder jeg Roman nævner, som blev dræbt af Uzerne; Ratibor, David, Wolodar; og Oleg, som er den sidste der nævnes; og

A. 1035.

A. 1054.

A. 1065.

A. 1077.

A. 1077.

S 3 3

forlod

y) Harald Haardraades S. c. 3. Hakon Herdebrede S. c. 2. Suhms og Schönings Forbedr. p. 253. 256. Cedrenus p. 573. Zonaras C. Byz. T. 10. Part. 2. l. 17. c. 14. p. 186.

- A: 1079. forlod han Taman, og drog til Czernichow. Noget for og
 A. 1081. 1083 efter alt dette begyndte Uzerne eller Comanerne at bekrige Rus-
 A. 1094. land, wunde først et Slag, og siden et andet, saa at de trængde
 A. 1061. ind til Czernichow; og ved denne Leilighed tænker jeg at Cha-
 A. 1067. zarien i Crim og Sønden for Don er falden i deres Hænder, og at Grækerne have igien erobret Cherson. Og til denne Uzer-
 nes Magt hiulpe de Russiske Fyrster selv, da de betiente sig af dem til at bekrige andre Russiske Fyrster, deres egne Brodre og Sød-
 A. 1078. skendebørn. I disse Omvæltninger foreenede Chazarer og Uzer sig sammen med nogle Russiske Fyrster imod Roman Regent af Taman, og ihjelsloge de begge ham, og de første fangede hans
 A. 1079. Broder Oleg, og sendte ham til Constantinopel; hvilket viser, at de endnu holdte sig til Grækerne. Men nogle Aar efter kom
 A. 1083. Oleg tilbage, og satte sig paa Thronen af Taman, og lod de Chazarer nedhugge, som havde dræbt hans Broder Roman. Men efterat han havde regieret der i II. Aar, forlod han Taman, og drog til Czernichow, som forhen er sagt; og lader det at Uzerne have siden efterhaanden spillet Mester i den Egn; dog ga-
 A. 1113. ve Chazarerne endda Skat til Russerne, da Nestor skrev z).

§. XV.

- Bedrifter i 12. Seculo. Det hele 12. Seculum igiennem tales ei et Ord om, at Russerne have kriget med Chazarerne, men alene med Uzerne, hvilke da havde Chazarernes Lande i Besiddelse. Imidlertid vedbleve Chazarerne at boe ved Pontus Euxinus ovenfor Alanerne, der hvor Pontus og Mæotis løbe sammen, hvorvel de den hele Tid igiennem ei synes at have havt nogen frie Stat der, men at have staaet under Uzerne deres forrige Bundsforvandre, som da, efter Nestors Fortsætter, boede ved Wolga og Don. Udi dette Seculo reiste den Jøde Petachias Verden om, for at ud-
 forske

forffe Jødernes Tilstand, og kom iblant andre Lande til Tartariet, som han efter Bredden igiennemreiste i 16 Dage, og hvor Havet (venteligen Pontus) gaaer ind paa een Dags Reise, og skiller Tartariet fra Gazarien eller den Tauriske Chersonesus (det er nu værende Crim), hvor det er brugeligt, at Qvinderne Dag og Nat begræde deres afdøde Forældre, og holde ved dermed, indtil nogen af deres Sønner, Døttre, eller Paarørende dør, da de begræde dem, og aflade at besørge de første. Modrene lære Døttrene disse Sørge-Sange. Der reiste Petachias i 8 Dage. Sytten Floder løbe igiennem Landet, som tilsidst forenede sig til een. Maassée har forstaaer Bosporus herved. Der er, hvor Landet er smallest, og ikkun een Dags Reise bredt, et Hav, som giver en ulidelig Stank fra sig, hvorimod det paa den anden Side ikke stinker. Ingen kan derfor, uden han strax vil døe, reise over det stinkende Hav, ja naar Vinden fører Stanken fra det stæmme Hav til det friske, dør og mange, som begive sig paa det sidste. Ved dette stinkende Hav forstaaer Petachias uden Tvil Mæotis. At han nævner Tartariet, gjør enten hans Fortælling heel mistænkt, eller og maae han have reist i det tiligste ei førend det 13 Seculi Midte, eller og er Tartariet blevet ved en seener Afskriver indskiftet i hans Beretning i stedet for Scythien, Cumanien, Polowzien, eller noget saadant. Thi Tatarerne begyndte ei at vise sig paa de Kanter førend 1220; thi endstønt Nestors Fortæller nævner allerede Tatarer ved 1154, saa ere de dog uden Tvil ogsaa der indskiftede i stedet for Polowzer; thi der siges, at Indvaanerne af Kiow vaae bange for at undervinges af Tatarerne *a*).

§. XVI.

I det 13. Seculo skede en nye stor Omvæltning i Landene ved Vedrifter i Wolga, Don og Pontus, og paa Crim. Thi Tatarerne, det 13. Seculo.
 eller

a) Geogr. Nub. introd. p. 5. Clim. 6. Part. 5. p. 259. Nestor p. 223
 248. 264. Petachias in Wagenfeilii Exercit. 4. p. 162. 169.

- eller rettere, Mungalerne, gjorde Indfald i dem, og undertvung dem, og det i Anledning af den lykkelige Krig de førte imod Mahomet Sultan af Carizme, som tog sin Tilflugt til den Øe Abascun Casire, som laae i det Caspiske Hav, hvor han døde,
21. 1220. og som af Nasireddin siges at ligge i Corcan udi Persien, og at være en Handelsstad udi Chozar ei langt fra Astrabad, hvilket samme Ulug Beig ogsaa siger, alene med den Forskiel, at han gjør den til en Handelsstad i Jorjan. Og heraf sees efter mine Tanker uovervindelige, at Egnen ved Astrabad har været Chazarernes rette Hiem. Imidlertid blev hans Søn Gelaleddin tappert ved at forsvare sig, og igientog adskillige af sin Faders forlorne Lande.
22. 1228. Til sidst brød han ind i Gurgistan eller Georgien, hvis Konge gif ham imøde med en stor Hær, hvoriblandt og vare Chazarer, hvilke han forhen havde tilveiebragt Forladelse hos sin Fader, da de engang havde gjort Oprør imod ham. Betienende sig heraf sendte han dem Salt og Brød, for at bringe dem forrige Bønskab og Forbund i Erindring; hvorved de og bleve saa skamfulde, at de forlode Georgierne, og droge hjem; hvorpaa Gelaleddin slog Georgierne, og indtog deres Hovedstad Teflis. Herbelot mener, at disse Chazarer ere de, som boede Norden for den Caspiske See; men jeg tvivler paa, at de nogensinde have staaet under Sultanerne af Carizme, hvorimod de af Astrabad have nødvendigen maattet gjøre det, saasom de vare rundt omkring omgivne med bemeldte Sultans Lande. Efter dette brøde Mungalerne videre frem, og komme, enten i Cingiskans egen Tid, eller
23. 1235. og snarere under Batou, for Staden Tana eller Orna, nu Azow, ved Don, som var en stor Handelsstad for Muselmanerne, og hvor der boede mange christne Chazarer, Ruffer, Alaner. Denne indtog og edelagde de. Derefter indtog de Chazarien, hvorved jeg tænker at bør forstaaes baade det frie i Cabardie, saa og det der stod under Cumanerne eller Uzerne, Disse sidste jage de ud, og flyede da mange af dem til Ungern, hvoriblandt ogsaa vare Chazarer, hvoraf uden Tvivl det Sted Ko-

zar-war i Siebenbürgen haver Navn *b*). Og fra denne Tid af har alting paa Crim, ved Don og Wolga, og Senden for dem, været Tatarisk, i det mindste stærk blandet dermed, indtil Tyrker og Russer have begyndt at udbrede deres Herredomme, som dog langt fra ikke har kunnet fortrænge Tatarerne. Det varede og længe ved efter denne Tid, at Nord-Delen af Crim, ja hele Crim, førte det Navn Chazaria eller Gazaria, som ved Aar 1253. af Rubruquis *c*), der endog tillægger ganske Crim saadant Navn, hvilket han dog urætteligen gjør til det samme som Cesariée, venteligen fordi Keiserne havde besiddet det; ved 1333. af Pave Johannes 22, som i et Brev til Erkebissen af Vosprus, det er Bosphorus, siger at Gazaria, hvorved her nok alene forståes Crim, laae i Tartariet, og at der vare mange Schismatici og Bantroer *d*). Ingen Under, at Paven kalder Chazarerne Schismatici, siden de vare af den Græskiske Kirke: men om han ved Bantroe forståer Tatarerne, som vare Muhammedaner, og tildeels Hedninger, eller om der endnu have været Hedninger og Muhammedaner iblant Chazarerne, skal jeg for vist ikke sige. Ved 1422. beretter Ducas *e*), at Keiser Manuel gjorde sin Søn Constantinus til Regent over de Lande ved Pontus, der vare nær Chazarien, ved hvilket sidste venteligen maae forståes Crim. Men da taler Ducas meget uegentligen, thi de Græskiske Keisere eiede da intet uden for Thracien Nord
paa,

b) H. gen. d. Tatars Part. 3. c. 17. p. 303. 306. Nafireddin in Geogr: Gr. Min: p. 106.; Ulug. Beig. ibid: p. 138. Albéricus Part: 2. p. 509. Plan Carpin chez Bergeron Art: 5. col. 47. Haithoni Hist: orient: c. 21. p. 36. Thunmann æstl. Væff: p. 132. Rubruquis c. 1. p. 5. chez Bergeron. Büsch: Geogr: T. 1. part: 2. p. 1198. Herbelot y. Gelaleddin p. 371. 372. Petis de la Croix Hist: de Genghiz Chan p. 232. etc.

c) c. 1. col. 1. 2.

d) Raynaldi Annal. Eccl. T. 3. p. 457. ann. 1333. art: 36.

e) c. 23. p. 59. Bullialdus in eundem p. 184.

paa, med mindre at noget paa Crim selv haver endda tilhørt dem; i det mindste komme Tatarerne der først længe efter under Tyrker-nes Magt. Ja ved 1579 bruger endnu Martinus Broniovius *f*) det Navn Gadzaria for Crim. Og nu blev Virkningen af den Chazariske Stats Undergang denne, at Derbent, der forhen sagdes at skille imellem Chazarer og Perser, sagdes noget efter Midten af det 13. Seculo at skille imellem Bait Borcah og Bait Holakuh, det er Borcahs Huus og Holakuhs Huus, fordi den Mungaler Borcah regierede Norden for Derbent, og den Mungaler Holakuh Sønden for den. Vhen Taman var ved Bosporus den sidste Bøe mod Sønden, som det Huus Borcah eller Uzbekerne eiede paa den Kant. Den behøedes af Vantroende, det er, Christne, og venteligen Chazarer *g*). I dette Seculo gjorde ellers Paverne sig megen Umag med at bringe Chazarerne, og andre hedenske og schismatiske Folk, til at er-
 A. 1253. erkiende dem og den catholske Lære. Til den Ende udsendte Inno-
 A. 1288. centius IV. Dominicaner - Runke, og Nicolaus IV. ligeledes *h*).

§. XVII.

Stiebnei 14. I det 14. Seculo regierede Mungalerne eller Tatarerne
 Seculo. endnu over Chazarerne. Saaledes vidner Marinus Sanutus
 i) som skrev ved 1321, at Tartarerne da besadde Gazarien,
 A. 1321. hvorved han maae forstaae ei alene Crim, men og de 9 Lande og
 Strækningen til Wolga; thi han siger, at Rusjerne vare skat-
 skyldige under Tartarerne fra Gazaria, og at disse lode sig ved
 Soldanen af Babylon, det er Hulacous Efterkommere, som
 regierede

f) in Descr: Tartaria apud Schwandtnerum in Scr. Ungar. p. 818.

g) Abulfeda i Büsch: Magaz. T. 5. p. 316. 309.

h) Raynaldi Annal: Eccl: T. 1. p. 634. ann. 1253. n. 48. T. 2. p. 403. ann. 1288. n. 32.

i) in Gestis Dei per Francos T. 2. p. 1. 7. 32. 38.

regierede ei alene over Babylon, men og over Persien, bringe til den Muhammedanske Lære. Derimod siger Haicho *k*) at det Land Gaccara, hvorved han ei kan forstaae andet end Chazarien, stod under Casan Kan Konge i Persiens; men ved det Chazarien maae forstaaes det ældgamle som ligger i Persien ved Astrabad, thi det norden for Caucasus stod under de Usbekiske Tatarer. At Chazarer have nedsat sig i Ungarn, hvorhen de ei kan være komne paa anden Maade, end at de tillige med Cumaner ere flygtede did for Tatarerne, det sees af de Kirke-Love, som Concilium i Presburg har givet, nemlig at ingen maae gifte sig med de kietteriske Patarerer (et Slags Manichæer) og de Schismatiske Gazarer, eller nogen anden, som er den Christne Lære imod *l*). Men at ville heraf med Thunmann *m*) slutte, at det Ord Ketzjer, Kietter, er kommet af Chazar, og af Theologis i Tydskland og Norden siden tillagt alle dem, der afvoege fra deres Meeninger, saa at Chazar siden den Tid ei betydde mere et Folk, det vilde være at begaae en dobbelt Bilsfarelse; thi jeg skal siden vise, at Chazar endnu betyder et Folk, og dernæst er det en bekiendt Sag, at det Ord Kietter er opkommet af det Grækkiske Ord *καταγός* *n*: reen, hvormed Novatianerne i det 3. Seculo allerede selv belagde sig, for at vise, at de vare reenerne og helligere end andre. Dog denne Mangel paa Opmærksomhed betager Thunmann intet af den Værdi, at være den første, som har en sand Fortieneste af den Chazariske Historie. Pave Urbanus V. vedblev ligesom hans Formænd, at tragte efter at bringe Chazarer, og mange flere Folk, til Foreening med den Catholske Kirke, og udsendte Minoriter-Munke til den Ende *n*): men det lader at alt saadant har ifkun lidet frugtet.

A. 1350.

A. 1309.

k) Hist: Orient: c. 43. p: 66.

l) Raynaldi Annal: Eccl: T: 4. ann. 1346. p. 254. n. 80.

m) Hist. Volk. p. 132.

n) Raynaldi Annal: Eccl: T. 4. p. 481. ann. 1369. n. 14.

§. XVIII.

WidereSkieb-
ne indtil vor
Eid.

- Den ædle Venetianer Barbarus, som 1222. gjorde en Reise til Tanais, siger, at Alania, Cumania, og Gazaria grændsede hen til det Caspiske Hav o). Vil man noie holde sig til disse Ord, saa maae Cabardie her forstaaes ved Chazarien. Michovius p) beretter, at paa de Circassiske Bierge boe de Gazariiske Ffolk, som ere meget stridbare, og antagne i gandske Asien og Ægypten (venteligen til Soldater, og have uden al Tvivl været mange af dem iblant de saa kaldte Mameluker i Ægypten). Hos dem kiøbte Tatarerne ved Wolga deres Forsvars-Waaben. De vare Grækske Christne, ligesaavel som Circasser og Mingrelier, og kaldte de da levende Græker dem Abgazarer, og Abgazeler. Peyssonnel q), som var Fransk Consul i Crim, vidner, at der endnu i vore Dage boer et Ffolk, som kaldes Chazarer, Norden i Georgien, med hvilket Adil Shah, Esterfølger af den naonkundige Nadir Shah, krigede i Begyndelsen af sin Regiering. Ved denne Leilighed kalder han dem en Tartarisk Stamme; men maaskee han gier det alene fordi man almindelig kalder alle Ffolk paa de Kanter Tatarer. I det mindste paastaer han selv, at de ei tale Tartarisk, men Circassisk; og hvad deres Oprindelse angaaer, da meener jeg ved denne hele Afhandling tilstrækkeligen at have viist, at de ingenlunde kan regnes til Tatarer. Ved Astrabad i Persien boe ogsaa endnu Chazarer, hvilke hiulpe den retmæssige Thron-Urving Thamas Shah imod Sultan Aschreff. Hanway, som beretter dette, var endeel Nar senere i Fare for at omkomme i Astrabad i Anledning af en Opstand Chazarerne der gjorde, 2000 i Tallet. Ved den Leilighed siger han, at de nogle Nar forhen havde været 8 til 10000 Mand stærke, ofte plyndret store Stæder, drevet de forrige Persiske Kongers Krigshæere tilbage, og beriget sig med Bytte. De boede i Landskabet Astrabad,

o) ad calcem Historix Rerum Persicarum Bizari p. 442.

p) de Sarmatia Asiana l. 1. c. 7. in Novo Orbe regionum. p. 457.

q) Obs: hist: p. 80. 135.

bad, og paa de hosliggende Bierge ^{r)}. Gmelin ^{s)}, som haver været N. 1771.
 paa Grændserne af Astrabad, kalder Folket Katscharer, og siger,
 at de ere nu gandske frie, og at mange Perfer flygte til dem. De
 have ingen Regentere, enhver er sin egen Herre, og de ere alle lige.
 Efter al Anseende ere Chazarerne i Astrabad af den Muham-
 medanske Lære, og det samme troer jeg om dem Norden i Geor-
 gien. Jeg kan ellers ikke ved denne Leilighed tilbageholde den Be-
 tragtning, hvor forgængelige de menneskelige Ting ere. Det mæg-
 tige Chazariske Folk, som engang udstrakte sin Vælde fra det Caspi-
 ske Hav, Wolga og den sorte Sæe, til Østersøen, som paa den
 ene Side kom Perfer og de Arabiske Calipher undertiden til at
 skialve, og som paa den anden truede Danmark med Krig: dette
 ei alene krigeriske, men og handlende Folk, dette Folk, som gav frie
 Religionsovelse i en raæ og lidet opløst Tid, og derved viiste, at
 det var mere filosofisk end andre da værende Folk, som dog ellers
 besadde større Kundskab og Videnskaber: dette Folk har endog været
 ubekjendt, eller i det mindste lidet kjendt, af de største Historicis.
 Vel sandt, at endnu tvende Folk paa forskjellige Steder endda bære
 dets Navn; men den Sag er og næsten ubekjendt. Hvor forkeerte
 Menneffenes Domme ere, hvor lidet de vide at sætte Priis paa det
 sande Gode og Mønne, kan sees deraf, at Historien melder med
 faae Linier om Chazarernes Haudel, men derimod er opfyldt med
 deres røveriske Bedrifter; thi hvad andet Navn fortjene Krige?
 Langt hellere havde jeg underholdt dem, mine høistærede Herrer, med
 Gierninger, der hødre Menneffeligheden, end med saadanne, der
 vanære den, eller og med tørre, men nødvendige Undersøgelser om
 Oprindelse og Belliggenhed. Men Historiens hyperste Lov, Sand-
 hed, har nedet mig til at handle saaledes, og ei at fortælle andet
 end hvad jeg vidste.

r) Hanways Reiseit T. 2. c. 33. p. 173. T. 1. p. 138. 141. 271

s) Russische Reise T. 3. p. 467.

§. XIX.

Circasser og
Cabarder
stamme fra
Chazarer.

Men endskjønt ikkun tvende maadelige Folk endnu bære det Chazariske Navn, saa er det dog mere end Formodning, at Circasserne, et talrigt Folk, stamme fra dem, et Folk, som endnu er saa berømt for Skionheden af sine Fruentimmer, saa at Asiens Monarker ønske at besætte deres Serailler med dem. Dog det vilde være forgiæves at giere dem til Chazarer, saafremt den lærde Deguignes *t*) har ret, at de stamme fra Kirgiserne, som boe i det store Tatarie ved Søen Baikal. Dette slutter han af det Navn Kirkes, hoormed de selv kalde sig, og formoder han, at de ere komne til det nu værende Circassien med Mungalerne i det 13. Seeulo. Dog alt dette vilde falde bort, saafremt Circasserne vare de samme Folk som Cercetæ, efter Pastorii *u*) Mening, om hvilket Folk Plinius *v*) og flere gamle Skribenter allerede tale. Men vilde man antage dette, da maatte man enten troe, at Chazarerne vare i meget gamle Tider gangne over Wolga, eller og at Circasserne ei stammede fra dem, men at de vare indlemmede i dem, ved det Chazarerne i lang Tid herskede over dem og de omsliggende Egne. Vist nok er det, at Navnet Kerketæ og Kirkes kommer ueget overeens, og at de første boede ved Pontus ei langt fra det nu værende Circassien. Hvad Kirgiserne angaaer, da beskriver Deguignes *x*) deres Land, efter Chinesernes Beretninger, at have ligget mellem Oby og Angara, og deres Sprog at have været det samme som Igurernes. Menander *y*) fortæller, at den Tyrkiske Konge Disabulus, som boede Østen for det Caspiske Hav, forærede et fanget Fruentimmer af det Folk Cherchis til Zemarchus Keiser Justini Gesandt, venteligen for hendes Skionhed. Her synes man at igien kiende Circasserne; men Spørgsmaalet staaer ligesuldt ved Magt: om de da boede der, hvor nu,

t) Hist. des Huns T. IV. l. 22. p. 252. 253.

u) In Orig. Sarin. p. 24.

v) l. 6. c. 5. T. I. p. 658.

x) l. c. T. I. Part. 2. Descr. de la grande Tartarie p. 60.

y) Exc. leg. in C. Byz. T. I. p. 103.

na, eller i Kirgisernes Land. Deguignes z) antager det sidste. For at komme ud af den Sag, om Circasser ere Kirgiser eller ikke, vil jeg først handle noget om disse sidste. Den Tatariske Historieforfatter Abulgasi Bayadur Kan a) siger, at i Zingis Kans Tid boede den Stamme Kergis i et jævnt og frugtbart Land ved Floden Selinga, og havde tvende Stæder. De underkastede sig den nye Erobrer. I Forsningen var denne Stamme ikke talrig, men siden forenede adskillige Mungaler og flere Folk sig med dem. Rytchkow b) beskriver Kirgisernes nu værende Beliggenhed saaledes: De grændsetil Floden Jaik, som skiller dem fra Baschkirerne. To Horder af dem have underkastet sig Russerne, hvoraf een boer ved Floden Jemba. Kirgiserne ere talrige, men ei saa stridbare som Turkmanerne. Landet Chiwa tager sine Regentere fra dem. Den store Kirgisiske Horde er endnu frie, og boer ved Turkestan, og hen til Taschkent. Den kan stille 10000 Mand i Marken. Det Kalmuckiske Folk, Sziungorer kaldet, har ofte ført lykkelige Krige med dem, og trunget endeel Kirgiser under sin Lydighed; hvilket har vedvaret indtil Sziungorerne ere bleve ganske overvundne og udvæddede af Chineserne. Pallas c) beskriver Kirgiserne som et Phlegmatisk Folk, og ei nær saa gode som Kalmuckerne; hvorimod han tilstaaer, at de ere laugt reenligere. De ere Muhammedaner, og aldeles ikke grusomme. Han beskriver dem meget nøie, men siger ikke eet Ord om Gruentimmerets besynderlige Skønhed, og de fleste af Mandfolken beskriver han som grimme; hvoraf jeg slutter, at Circasserne ikke stamme fra dem. Men en anden Omstændighed, han fortæller, beviser, saafremt den er rigtig, at de og Chazarer have intet fælles sammen, nemlig: de have selv fortalt ham, at de og Tyrkerne havde forhen boet sammen, og udbredt sig til Euphrat: De havde

N. 1754.

N. 1757.

z) L. c. p. 388.

a) Hist. gen. d. Tatars p. 99 - 102.

b) Orenburgische Topograph. i Büschings Magaz. T. 5. p. 463. 466. 469. 471. 472. 476 - 481.

c) Reiser in Russland. T. 1. p. 309. 385 - 400.

de høvt deres egne Regentere, hvoraf Jasyd Chan havde været den sidste; denne havde villet bemestre sig den Tyrkiske Throne, og derfor omkommet tvende af Mahomets Dotter-Sønner, Hasan og Hussein: Men derpaa havde Tyrkerne jaget ham og dem ud. Siden havde de boet hos de Nogaiske Tatarer, og derpaa fordrevne af dem, givet sig under Beskyttelse af en vis Kergis Chan, som grændsede op til Sziugorerne. Men ham havde de og forladt, og derpaa begivet sig til deres nu værende Hovæl. Og efter ham faldte de sig Kergis Chafak, det er, en Krigsmand af Kergis. Af denne mærkelige Fortælling sees, at de selv holde deres Navn Kirgiser for nye; hvorforsø Circasserne, et gammelt Folk, ei kan have noget fælles med dem. Dernæst sees, at de blande Araber med Tyrker; thi Hasans og Husseins Tildragelser ere skedte under de første Arabiske Calipher, og have intet tilfælles med Tyrkerne. Det lader ellers, at de i den Arabiske Historie saa berømte Azrekhener eller Azarakiter ere de, som Kirgiserne udgive for deres Forsædre; men da seile de meget i deres Beretninger, eller og har Pallas forstaaet dem urigtig. Thi Charisæerne holdte med Husen Hashem eller Mahomets Afkom; de vare en vis Secte iblant Mahometanerne, og kaldtes saa af deres Stifter Azarak. Yezid var ikke deres Konge, men deres Fiende, en Søn af Caliphen Moawiah, og selv siden Caliph. Første Gang overvandt han dem paa Grændsen af Syrien og Arabien; hvilket viser, at de gierne have kunnet opholde sig i Egnen af Enphrat.

A. 673. Siden streifede de atter til Cufa og Ispahan, efter at de havde samlet en Hær i Persien. De plyndrede Landskabet Sulster eller Ahwaz. Men ved Nisabur i Chorasan lidde de et stort Nederlag. Mange af dem boede i Egnen af Mosul ved Tiger-Floden.

A. 687. Nogle Aar efter bleve de atter slagne ved Ahwaz, og maatte flygte til de inderste Deele af Persien. Men de komme frem paa nye, og erholdte en Seier ved bemældte Stad; hvorpaa de rykte hen imod Basra, men bleve da slagne, og maatte atter flygte til Persiens inderste Deele; og siden hører man intet om dem. Man kunde og
falde

falde paa de Tænker, at en anden Mahomedanss Secte Khargiter eller Charizæer have været Kirgisernes Forfædre. De forveksles med de forrige, og bære undertiden deres Navn; og det vilde være vanskeligt at stille imellem dem, dersom ei disse sidste havde været Fiender af Ali og hans Sønner. De opkomme i Arabien, og vare ogsaa siden Fiender af Caliphen Moaviah, hvis Feltherre Ziyad dæmpede dem. Men siden satte en vis Shehib, en Søn af Yezid sig i Spidsen af dem, og trængte efter Caliphatet, og havde mange Anhængere i Cufa, Mesopotamien, Kerman, og ved Mosul. Efter adskillige Trefninger blev han dog tilsidst overvundet og ihjelslaget; hvorpaa Khargiterne bleve indbyrdes ueens, i hvilken Tilstand Caliphens Folk overfulde dem, nedhuggede 4000. af dem, og dreve de øvrige til Tabarestan, som ligger nær ved Astrabad, hvis Konge tog dem i Beskyttelse. Men fort efter jage de ham til Taksigelse ud, hvorpaa han flygtede til Caliphen, som udsendte en Hær, der ganske overvandt Chargiterne, nedhug en stor Deel, og gjorde Resten til Fange. Saaledes berette de Arabiske Skribenter disse Tildragelser *d*). Mærkeligt nok er det, at Chargiternes Navn ligner Kirgisernes; men skulde disse sidste stamme fra dem, saa kunde de ei have noget tilfælles enten med Circasser eller Chazarer, hvilke sidste boede imellem det Caspiske Hav og den sorte See 400 Aar førend Chargiterne opstode i Arabien. Hvad nu Circasserne angaaer, da er mit fornemste Beviis, at de stamme fra Chazarer, ei alene dette, at de beboe endeel af Chazarernes Lande, men især, at Cabarderne, som ere en anseelig Deel af dem, ere upaatvileligen de samme som Cabarer, der efter Keiser Constantini udtrykkelige Vidnesbyrd vare Chazarer. Ja Deguignes *e*) vil endog, at Cabardie og Circassie ere Navne paa eet og det samme Land. Han be-

ler

d) Allgem. Welt. Hist. Th. 19. S. 415. 462. 467. 468. 472. 473. 137. 378. 308. 403. 414. 474. 475. Elmadius p. 60. 62. 66.

e) Hist. d. Huns T. 1. Part. 2. p. 510. 511.

ler det i det høie og lave Cabardie, og strækker dette sidste til de Floder Terk og Suntsch, og de Tauliniske Bierge, det første derimod er efter hans Sigende omgivet med Bierge, og ligger midt imellem de Folk Taulinzer, Avarer, Kubaner og Georgier; og mener han, at Circasserne stamme fra Kirgiserne og at de og Cabarer have siden blandet sig sammen; saa at han i Henseende til Herkomst gjør Forskiel imellem Cabarer og Circasser. Duban *f*) derimod, som haver selv været i de Egne, gjør Cabarda ifkun til en Deel af Circassien, og siger, at den stoler paa sin stærke og biergagtige Beliggenhed. Ferrand *g*), som selv haver været der, kalder Hovedstaden i Circassien Cabartha. Witsen *h*) siger, at Circasserne deeles i tvende Parter, Logawie Circas \circ : de lave Circasser, og Cabardiniske eller Gorske Circas \circ : de høie eller Bierge-Circasser. Peyssonnel *i*) som har været i Crim, gjør det store og lille Cabarta til østlige Landskaber af Circassien, og siger, at de strække sig langs Caucasus til Daguestan. Forhen stode de under den Crimiske Chan, men ved Freden til Belgrad bleve de uafhængige, og forestille nu en Art af frie Stat. Indvaanerne kaldes nu og Tcherkis, hvilket Navn de have tilføjes med alle Circasser. Gärber *k*) derimod, som selv har været der, og omständeligt beskrevet det, siger, at Circasserne besidde Landet Cabardie, som deeles i det øvre eller biergige og det nedre. Det første grændser til Tawlistan, til Avarerne, til Biergene af Imiretti, og til de Urbanske Tatarer. Det sidste til Biergene af Øvre Cabarda, og strækker sig til Floderne Terek og Suntsch. Hvert kan man omtrent reise igiennem paa fire Dage. Den Russiske Czar Iwan Basilowitz undertvang det, og da blev den Christne Troe først bekiendt iblant dem, som Müller skriver.

f) Mem. d. Misfions T. 1. p. 96.

g) ibid. p. 120.

h) p. 554.

i) p. 79. 80.

k) Müllers Russische Samml. T. 4. p. 19 - 29. 152. 158. Mem. d. Misf. T. 1. p. 96.

skriver. Er dette rigtigt, saa maae den i gamle Dage ei have trængt dybt ind i Chazrien, men alene opholdt sig ved Sænsiden. I det 17. Seculo maatte de beqvemme sig til at give den Crimiske Chan Skat, som bestod i en Hest og en smuk Pige; men fra 1708. af ere de frie, efterat de ved en Krigslist havde nedlagt den Tatariske Hær. De have vel Fyrster, men adlyde dem ikke mere end de selv ville. De behandle dem som deres Eigemand, og faaer nogen Lyst til Fyrstens Kiortel, maae han trække den af. Der staaer Despotismus paa svage Fødder. Deres fornemste Handel er med smukke Piger, som de sælge til Tyrker, Perser og Tatarer. Tyverie er hæderlig hos dem, men ikke Koberie. Nu have de reent glemt den Christne Lære, og ere blevne Muhammedaner. De have deres eget Sprog, som ei kommer overeens med noget andet, men ingen Skrift. Peyssonnel derimod paastaer, at Ungarisk og Circassisk er eet Sprog, og forklarer ei uslykkelig nogle Ungariske Navne af det sidste Sprog. Havde man et Circassisk Glossarium, kunde denne Sag let afgjøres. Af alt dette hidindtil sagde synes mig at være klart, at Cabarda er en Deel af Circassien, og at begge Navne undertiden strækkes ud til det hele Land. Herbelot *m*) siger, at Kerkas eller Gerkas er det samme Folk, som almindeligen kaldes Circasser, saa og Folket af de 5 Bierge, hvilke Michovius *n*) siger at Russerne kalde efter Folket Piasihorsci Circaci o: Quinquemontani Circaci, og Müller *o*) derimod rettere: Piat Gorski Circassi, fordi fem af Biergene stikke frem for alle de andre. Almindeligen kaldes de de Petigoriske Circasser *p*). Peyssonnel *q*) antager, at Chazarer, Cabarer, have været Circasser, som han derved gjør ældre end Chazarerne. Ja han strækker dette ogsaa ud til Zicher, Abasger og Uzer,

U u u 2

hocudi

d) p. 135-135.

m) p. 959. v. Kerkas.

n) in Novo Orbe Reg. p. 457.

o) Russ. Samml. T. 4. p. 20.

p) Witsen p. 552.

q) p. 135. 136.

hvorudi han dog reent feiler. Duban *r*) tillægger dem deres eget Sprog, som ei stemmer overeens med noget andet, og som er temmelig behageligt. Tatarerne af Perecop kaldr Landet Ad-da. Ferrand *s*) vidner, at ingen er der skamseret af Smaakopper, formedelst den Omsorg de have for deres Børn fra Barndommen af. Nu er det en bekiendt Sag, at de fra umindelige Tider have brugt Koppeindpodningen. Ferrand beretter videre, at de kunde stille 15000 Mand i Marken, og vare gode Bueskyttere. Thunmann *t*) vil, at Keiser Censantini Kafoger have været Circasser, og beraaber sig paa, at Ofierne endnu kalde Circasjerne Kafac. Er dette rigtigt, da stadfæster det Circassernes Chazariske Udspring, thi Kafogerne synes at have været Chazarer. Abulgasi Bayadur Chan *u*) kalder Landet Zerkafs, og synes derved at meene nærværende Circaslien. Da han nu gjør dette i Anledning af Zingis Chans Krig imod Alaner og dem af Kipzak o: Cumaner, saa sees heraf, at Circasser ei stamme fra Kirgiser, der først med eller strax efter Cingis Chan ere komne ind med Mungalerne. Og dette bekræftes end mere derved, at Zingis Chans Søn Ugdai Chan sendte en Krigshær imod Zercasserne; Ved hvilken Leilighed den ukjendte Franske Udgiiver af bemeldte Skribent gjør den Anmærkning, at Circassernes Sprog og Udseende skulde være Tatarisk, hvoraf han slutter, at Tatarer have blandet sig med de gamle Indvaanere. Dog alt dette strider imod hvad jeg forhen haver anført efter Die-Bidner. Missionairen Jean de Luca *v*), som selv har været i Landet, vidner og, at de talte Circassisk og Tyrkisk; altsaa havde de deres eget Sprog. Witsen *x*) har i sin rare Bog samlet meget om dem, og viser af deres Skabning og Udseende,

r) Mem. d. Missions. T. 1. p. 97. 26-28. Ferrand ibid. p. 117.

s) ibid. p. 120. 125.

t) Hist. Bølf. p. 158. not. t.

u) Hist. gen. des Tatars Part. 3. c. 17. p. 313. Part. 4. c. 1. Part. 7. c. 1. p. 446. not. a.

v) Voyages au Nord T. 2. p. 108-113.

x) P. 552-557.

seende, at de ikke ere Tatarer. I det 14. Seculo blev en Circass ved Navn Barcoq solgt som Slave til Crim, og derfra ført til Ægypten, hvor han siden besteg Thronen; og regierede de Circassiske Mameluker der fra 1382. til 1517, da den sidste Toumanbai blev overvundet og ihjelslaget af den Tyrkiske Sultan Selim I.

§. XX.

Paa adskillige Steder i denne Afhandling har jeg handlet om Chazarers get om Chazarers og Circassers Sprog; og haver jeg allerede Sprog og no- get videre om dem. sagt at der foregives, at Ungarer og Circasser skulde have eet Sprog, at Chazarer skulde have talt Tyrkisk, og at de nu væren- de Chazarer i Astrabad forstaae fast alle Tyrkisk. Men tillige ha- ver jeg og yttret den Mening, at mellem Ungerisk og det nu værende Tyrkiske er ingen stor Lighed; hvoraf følger, at hvis Chazarer- ne have talt Tyrkisk, maae det være et nu ubrugeligt Tyrkisk. Peysfonnel y) paaستاer, at imellem Ungerisk og Circassisk er en Slags Lighed, og at det sidste er Chazarernes Sprog; hvilket ei bliver urimeligt, naar Circasserne enten stamme fra dem, eller i det mindste have engang været blandede med dem, og boet i deres Land. Dog tilstaaer han og, at der i det Ungarske Sprog findes nogle Stamme-Ord, som ere Tatariske, hvilke han mener at hen- skrive sig fra deres første Sprog, førend de lærte Chazarisk. De- guignes z) mener, at de adskillige Chazariske Stammer have ta- let, heldst efterat de bleve adspredte, og at nogle ginge med Hun- garerne, adskilte Dialekter. Gesner a) vil, at Mingreli- erne stamme fra Chazarerne; dog til deres Land have vel Cha- zarerne aldrig strakt deres Herskab, i det mindste ei paa nogen fast

U u u 3

Fod.

y) p. 12. 13. 80. 134. 135.

z) §. 1. Part. 2. p. 509.

a) in Michridate c. 2. p. 69. Frencelius præf. in Orig. ling. Sorab. T. 1.

Fod. Landet kaldes nu Odisci, og er uden Tvil en Deel af det gamle Lazica, hvis Indvaanere vare i de ældre Tider Slaver, og vare altsaa ei i Slægtskab med Chazarerne. Mærkeligen beretter Fischer *b*), at Ostiakerne kalde de bekiendte Mamuts Been, som ere af Elephanter, Khosar; thi jeg slutter heraf, at i de ældste Tider have Chazarerne engang været det mægtigste Folk langt Nord hen imod Ostiakerne, og at de have fert Elephanter med sig i deres Hære, som de let kunde have fra Indien, og at Ostiakerne derover have tillagt Elefantens Been det Navn Khosar.

b) Sibirische Geschichte T. I. p. 10.

